

Kocatepe İslami İlimler Dergisi

Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399

cilt/volume: 7 • sayı/issue 1 • (Haziran/June): 293-315

Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin el-Kasîdetü'l-Mîmiyyesi: Aidiyet Problemi, Muhteva ve Şekil Özellikleri

*Abū al-Aswad al-Du'ālī's al-Qasīdatu al-Mîmiyyah: Problem
of Belonging, Contextual and Formal Features*

Sabriye MOHAMMADI

Öğr. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller
Bölümü

Lecturer, Necmettin Erbakan University, Academy of Foreign Languages, Department of
Foreign Language
Konya/Türkiye

✉ sabriye.ciftci@erbakan.edu.tr orcid.org/0000-0002-5430-7089

Abdullah Esat BAĞCI

Arş. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Arap Dili
ve Belâgatı Anabilim Dalı

Research Assistant Dr, Necmettin Erbakan University, Faculty of Theology, Department of
Arabic Language and Rhetoric
Konya/Türkiye

✉ ebagci@erbakan.edu.tr orcid.org/0000-0001-7543-6800

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 01.10.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 27.04.2024

Yayın Tarihi / Published: 15.06.2024

Atıf: Mohammadi, Sabriye– Bağcı, Abdullah Esat. “Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin el-Kasîdetü'l-Mîmiyyesi: Aidiyet Problemi, Muhteva ve Şekil Özellikleri”. *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 7/1 (Haziran 2024), 293-315. <https://doi.org/10.52637/kiid.1369382>

Cite as: Mohammadi, Sabriye– Bağcı, Abdullah Esat. “Abū al-Aswad al-Du'ālī's al-Qasīdatu al-Mîmiyyah: Problem of Belonging, Contextual and Formal Features”. *Journal of Kocatepe Islamic Sciences* 7/1 (June 2023), 293-315. <https://doi.org/10.52637/kiid.1369382>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayıncı/Publisher: Afyon Kocatepe University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid>• kiid@aku.edu.tr

© Sabriye MOHAMMADI – Abdullah Esat BAĞCI | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin el-Kasîdetü'l-Mîmiyyesi: Aidiyet Problemi, Muhteva ve Şekil Özellikleri

Öz

Şiir, şairin görüp duyduklarından ve tecrübelerinden hareketle duygu ve düşüncelerini sanatsal ve ahenkli ifadelerle yazıya ya da söze dökmesidir. Bu bağlamda şekillenen Arap şiirinde pek çok farklı muhtevaya sahip şiirler yazılmış ve onlar Arap edebiyatının önemli bir parçasını oluşturmuştur. Arap şiirinin aslı muhtevalarından sayılan fahr, medih, gazel, mersiye gibi konulara ek olarak sonradan ihvaniyat, hamriyat vb. türler de dahil edilmiştir. Bu türlerde yazılan şiirlerde şairin kendisini ya da kabilesini övmesi ya da bir dostundan, hocasından, devlet adamından övgüyle bahsetmesi, sevdiğine aşkını anlatması, ölen bir yakınının ardından ağıt yakması, bir dostuyla yazışması gibi durumlar görülmektedir. Bunların yanı sıra söz konusu muhtevalarda yazılan şiirlerin belli beyitlerinde şairler yol göstermek, rehberlik etmek gibi amaçlarla hikmetli sözler söylemişler ya da bu minvaldeki beyitlerden oluşan müstakil şiirler yazmışlardır. Hikmetli sözleri içeren şiirler, Cahiliye döneminden beri Arap edebiyatında yer almış ve önemini korumuştur. Kus b. Sâide (öl. HÖ 23/600) ve Eksem b. Sayfî (öl. HÖ 10/612) gibi hatiplerin yanında Züheyr b. Ebî Sülmâ (öl. HÖ 13/609 [?]), Lebîd b. Rebîa (öl. 39-40/660-61), Ebü'l-Atâhiye (öl. 210/825 [?]), el-Mütenebbî (öl. 354/965) ve Ebü'l-Alâ el-Maarrî (öl. 449/1057) gibi önemli şairlerin hikmetli sözleri konu edindikleri çok olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'i harekeleyen bir nahiv âlimi olarak şöhret bulan Ebü'l-Esved ed-Düelî (öl. 69/688) de hikmet kavramı içerisinde değerlendirilebilecek şiirler yazmıştır. Arap edebiyatında önemli bir nahiv âlimi olarak tanınan Ebü'l-Esved'in şairliği ve şiirleri de incelenmeye değerdir. Kendisine hacimce çok büyük olmayan bir divan nispet edilmekte ancak bu divanın günümüze ulaşmadığı bilinmektedir. Buna rağmen Ebü'l-Esved'in ulaşılabilen şiirleri, Abdülkerim ed-Düceylî (öl. 1394/1974) tarafından *Divânu Ebi'l-Esved* adı altında derlenmiştir. Şaire nispet edilen pek çok şiir olsa da çalışmamızda ele alınan asıl husus, Ebü'l-Esved'in hikmet şiirleri içerisinde, içerdiği bir beyit nedeniyle en bilinen şiiri haline gelen 30 beyitlik el-Kasîdetü'l-Mîmiyye'si olmuştur. Bahsi geçen en meşhur beytin Türkçe karşılığı "*Aynısını kendin sergiliyor iken [kalkıp da] bir huyu yasaklama! Böyle yaparsan eğer bu, senin üzerine büyük bir utançtır.*" şeklindedir. Bu beyit dilden dile aktarılarak o kadar meşhur olmuştur ki Araplar arasında darbimesel şeklinde kullanılmıştır. Öyle ki bu beytin, kadîm ulema ve edipler tarafından farklı şairlere nispet edildiği görülmekte ve buradan hareketle kasidenin tamamının Ebü'l-Esved'e aidiyeti meselesi ortaya çıkmaktadır. Ancak beytin Araplar arasında ne kadar yaygın olduğu düşünüldüğünde bu durum oldukça normal görülmektedir ve sadece bu beyit üzerine bir ihtilaf, şiirin Ebü'l-Esved'e aidiyeti ihtimalini zayıflatmamaktadır. Nitekim Celâleddîn es-Süyûtî (öl. 911/1505) *Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî*, Abdülkâdir el-Bağdâdî (öl. 1093/1682) ise *Hizânetü'l-Edeb* adlı eserlerinde kasidenin tamamına yer vermekte ve kasideyi Ebü'l-Esved ed-Düelî'ye nispet etmektedirler. Kasidede cimrilik, cömertlik, kıskançlık, eleştiri gibi hem bireysel hem de toplumsal tarafı olan olgular konu edinilmekte ve şair, okuyucusuna hikmetli sözler aracılığı ile yol göstererek onu iyiliğe yönlendirmektedir. Şekil açısından incelendiğinde şiirin geleneksel kaside yapısına uygun olarak kaleme alındığı görülmektedir. Dil ve üslup özellikleri açısından değerlendirmeye tabi tutulduğunda ise kasidede kullanılan inşâî cümlelerde çoğunlukla emir ve nehiy sîğaları tercih edildiği görülmektedir. Ayrıca kasidenin edebî sanatlar bakımından zengin olduğunu söylemek mümkündür. Beyan üsluplarından teşbih ve istiare; bedî' sanatlarından da cinas, tezat, tensîku's-sıfat, murâ'âtu'n-nazîr, reddu'l-'acûz 'ale's-sadr gibi sanatlar şiirde kendine yer bulmaktadır. Çalışmamızda öncelikle kasidenin başka şairlere nispeti konusu işlenmekte, sonrasında ise kaside muhteva, şekil ve üslup özellikleri bakımından irdelenerek Ebü'l-Esved'in şairlik yönü değerlendirilmektedir. Bu bağlamda özet olarak verilen bilgilerin detayları ilgili başlıklar altında örnekleriyle incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Hikmet, Şiir, Ebü'l-Esved ed-Düelî, el-Kasîdetü'l-Mîmiyye.

Abū al-Aswad al-Du'ali's al-Qasīdatu al-Mimiyyah: Problem of Belonging, Contextual and Formal Features

Abstract

Poetry is the poet's artistic and harmonious expression of his feelings and thoughts based on what he has seen, heard and experienced. In Arabic poetry, which was shaped in this context, poems with many different contents were written and they formed an important part of Arabic literature. In addition to the subjects such as fakhr, praise, ghazal, elegy, which are considered to be the original contents of Arabic poetry, genres such as ikhwāniyyāt, khamriyyāt, etc. were also included later. In the poems written in these genres, there are situations such as the poet praising himself or his tribe, or praising a friend, teacher, statesman, telling his love to his beloved, lamenting after a deceased relative, correspondence with a friend. In addition to these, in certain couplets of the poems written in the aforementioned content, poets said wise words in order to guide, or they wrote detached poems consisting of such couplets. Poems containing words of wisdom (hikma) have taken place in Arabic literature since the Jahiliyya period and have maintained their importance. In addition to orators such as Qus b. Sā'ida (d. BH 23/600) and Aktham b. Şayfī (d. BH 10/612), the wise sayings of important poets such as Zuhayr b. Abī Sulmā (d. BH 13/609 [?]), Labīd b. Rebīa (d. BH 39 or 40/660 or 661), Abū al-Atāhiya (d. 210/825 [?]), al-Mutanabbī (d. 354/965), and Abu'l-'Alā al-Maarrī (d. 449/1057), among others, have often made wise sayings their subject. Abū al-Aswad al-Du'ali (d. 69/688), who became famous as a grammarian who moved the Qur'ān, also wrote poems that can be considered within the concept of wisdom (hikma). Abū al-Aswad's poetry and poems, who is known as an important grammar scholar in Arabic literature, are also worth analysing. A divan, which is not very large in volume, is attributed to him, but it is known that this divan has not survived to the present day. Nevertheless, the poems of Abu al-Aswad, which are available, were compiled by Abd al-Karīm al-Dujaylī (d. 1394/1974) under the name *Divān al-Aswad*. Although there are many poems attributed to the poet, the main issue dealt with in our study is the 30 couplet *al-Qasīdatu al-Mimiyyah*, which has become the most well-known poem among Abu al-Aswad's wisdom (hikma) poems due to a couplet it contains. The English translation of the most famous couplet is: "Do not forbid a habit when you yourself exhibit the same one; if you do so, it will be a great shame upon you. This couplet has become so famous that it has even been used as an idiom among the Arabs. So much so that this couplet is attributed to different poets by ancient scholars and writers, and from this point of view, the issue of the entire qasida belonging to Abū al-Aswad arises. However, considering how widespread the couplet was among the Arabs, this is quite normal, and a dispute over this couplet alone does not weaken the possibility that the poem belongs to Abū al-Aswad. As a matter of fact, Jalāl al-Dīn al-Suyūṭī (d. 911/1505) in his *Sharḥ Shawāhid al-Mughnī* and Abd al-Qādir al-Baghdādī (d. 1093/1682) in his *Hizānat al-Adab* include the entire ode and attribute it to Abū al-Aswad al-Du'ali. In the ode, both individual and social phenomena such as stinginess, generosity, jealousy, and criticism are discussed and the poet guides the reader to goodness by guiding him through wise words. When analysed in terms of form, it is seen that the poem is written in accordance with the traditional ode structure. When evaluated in terms of language and stylistic features, it is seen that in the constructive sentences used in the qasida, mostly imperative and prohibitive phrases are preferred. It is also possible to say that the qasida is rich in literary arts. Among the literary arts, the arts of metaphor, and simile, and among the literary arts, the arts of paronomasia, antithesis, attributive composition, parallelism, and the negation of an assertion find a place in the poem. In our study, firstly the attribution of the qasida to other poets is discussed, then the qasida is analysed in terms of its content, form and stylistic features and Abū al-Aswad's poetry is evaluated. In this context, the details of the summarised information are examined with examples under the relevant headings.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Hikma, Poetry, Abu al-Aswad al-Du'ali, al-Qasīdatu al-Mimiyyah.

Giriş

Hikmet kelimesi; hüküm vermek, yargıda bulunmak manasına gelen “hüküm” (حکم) mastarından türemiş bir isimdir. Sözlüklere bakıldığında hikmet kelimesinin engel olmak, alıkoymak, sağlam olmak gibi anlamlara gelen “ihkâm” (إحكام) mastarıyla da ilişkilendirildiği görülür.¹ “Hüküm” (حکم) ve “ihkâm” (إحكام) mastarlarının her ikisinin engel olmak anlamında birleştiğine dikkat çeken bazı dilciler ayrıca “hüküm” (حکم) mastarıyla ilgili olarak bu kelimenin adaletle yargıda bulunmak, ilim ve bilgi sahibi olmak gibi manalara gelebileceğini işaret etmişlerdir.² Ayrıca kelime ilk dönem kaynaklarda cehalete sebep olacak şeye engel olmak anlamında da kullanılmaktadır.³ Bu bilgilerden hareketle Kur'an ilimleri, felsefe, kelim, tasavvuf, fıkıh, edebiyat gibi farklı ilim sahalarında temayüz etmiş âlimler hikmet kavramını farklı boyutlarıyla ele almışlar ve ortaya sayısız tanım koymuşlardır.⁴ Arap edebiyatçıları ise hikmeti özetle “kişinin edindiği tecrübeleri veciz bir biçimde dile getirmesi” olarak tarif etmişlerdir.⁵

Aslında hikmet; Araplar, Hintliler, Çinliler ve Mısırlılar başta olmak üzere hemen hemen tüm Doğu toplumlarının ortak birikimi olarak görülmekte ve bunların içerisinde Sâmi toplulukların özel bir yeri olduğu söylenmektedir. O kadar ki bu coğrafyalarda kullanılan hikmetli sözler incelendiğinde hepsinin ortak bir fikri olduğu sonucuna varılmıştır. Ahmed Emîn (öl. 1373/1954) bir yazısında Doğu toplumlarının sentetik mizaca sahip olması sebebiyle felsefe yerine hikmet düşüncesine daha meyilli olduklarını ifade etmiştir. Her nasıl Batı toplumlarında destanlar öne çıkıyorsa, Arap toplumu da hikmetle öne çıkmaktadır.⁶

Hikmet konusu, Cahiliye döneminden beri Arap edebiyatında önemli bir yer edinmiştir. Ünlü hatiplerden olan Kus b. Sâide ve Eksem b. Sayfî'nin hutbeleri bol miktarda hikmetli sözler içermektedir. Bunun yanında halifelere ait hikmetli sözlerin tarihi süreçte şöhret kazandığı görülmektedir.⁷

Arap edebiyatında hikmet ve züht konuları şiirlerde de yerini almıştır. Nitekim konu olarak günlük hayattan ve anlık yaşanan hislerden sıkça beslenen şiirin, yüce bir gaye ve irşad maksatlı olarak hikmet konulu sözlerden bahsetmesi kaçınılmazdır. Şairlerin yaşadıkları zor hayat şartları ve özel tecrübeleri adeta damıtılarak hikmetli sözler şeklinde dizelerinde yer etmiştir.⁸ Hz. Muhammed'in bu konuda söylediği: “Bazı şiirler vardır ki hikmettir.” mealindeki “إِنَّ مِنَ الشَّعْرِ حِكْمَةً”⁹ sözü buna teşvik edici bir etken olarak düşünülebilir ki Rasulullah'nın; Abdullah b. Revâha (öl. 8/629), Ka'b b. Zuheyr (öl. 24/645), Ka'b b. Mâlik (öl. 50/670), Hassân b. Sâbit (öl. 60/680 [?]) gibi şairleri, şiir söylemeleri konusunda

¹ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-'ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrahim es-Sâmerrâî (Beyrut: Dârü Mektebeti'l-Hilâl, ts.), 4/69; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen İbn Düreyd el-Ezdî, *Cemheratü'l-luğa*, thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî (Beyrut: Dârü'l-'İlm li'l-Melâyi'n, 1987), 12/140.

² Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, thk. Muhammed 'İvad Mur'ib (Beyrut: Dârü İhyâ'it-Türâsi'l-'Arabî, 2001), 4/69; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dârü Sâdır, 1414), 12/140.

³ Ahmed b. Muhammed el-Heravî Ebû Ubeyd, *el-Ğarîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-hadîs*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1999), 2/477.

⁴ Detaylı bilgi için bk. İlhan Kutluer, “Hikmet,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/503–511.

⁵ Ahmed Matlûb, *Mu'cemü mustalahâti'n-nakdi'l-'Arabiyyi'l-kadîm* (Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, ts.), 212.

⁶ Ahmed Emin, “Arap Edebiyatında Hikmet”, çev. Zeynep Arkan, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2012), 216.

⁷ Sultan Şimşek, “Arap Edebiyatında Hikmet Türüne Bir Örnek Olarak Hikem-i Atâiyye ve Edebî Özellikleri”, *Tarih Okulu Dergisi* 31 (2017), 277.

⁸ Muhammed Abdurrahman Mahmud, “Şi'rü'l-hikme ve'z-zühd fi asri't-Tavâif,” *Mecelletü Külliyyeti'l-İmâmî'l-Azami'l-Câmi'a* 18 (2014), 109.

⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Züheyr en-Nâsir (Beyrut: Dârü Tavkî'n-Necât, 1422), “Edeb,” 6145.

cesaretlendirdiği bilinmektedir.¹⁰ Öyle ki müstakil bir eser olarak yalnızca hikmet şiirlerinde ihtiva eden çalışmalar dahi derlenmiştir.¹¹ Sonuç olarak hikmet konusunun Arap şiirinde oldukça sık işlenen bir konu olduğu söylenebilir. Nitekim hikmet temalı şiirde öne çıkmış şairlerin sayısı az değildir. Özellikle Cahiliye Dönemi şairlerinden Züheyr b. Ebî Sülmâ ve Lebîd b. Rebîa; Emevî dönemi şairlerinden Ebü'l-Atâhiye, el-Mütenebbî ve Ebü'l-Alâ el-Maarrî bunların içerisinde en bilinenleridir.¹²

Nahiv alanındaki yetkinliği ile tanınan Ebü'l-Esved ed-Düeli de kendisine nispet edilen şiirleri arasında hikmetli sözlerden oluşan ve irşat gayesi güden beytlere yer vermiş şairlerden birisidir. Bu bağlamda onun el-Kasîdetü'l-Mîmiyye'si içerisinde bulunan bir beytin çok meşhur olması nedeniyle Arap edebiyatında önemli bir yer edinmiştir. Söz konusu beytin dilden dile aktarılması ile başka şairlere nispeti söz konusu olmuş ve bu da genel olarak kasidenin tamamının Ebü'l-Esved'e aidiyetinin sorunlu olması algısına yol açmış ve konunun incelenmesini gerekli kılmıştır. Kasidenin nispeti noktasında bir sonuca ulaşıldıktan sonra ise kasidenin muhteva ve şekil özelliklerinin incelenmesi Ebü'l-Esved'in hikmetli sözlerini şiiri aracılığıyla muhatabına aktarırken şairliğini, edebî ölçütlere göre ne derece başarılı şekilde kullandığı hususu incelenmiştir. Söz konusu kaside özelinde onun kelime seçimleri, kullandığı cümle türleri, kasidesinde hangi bahri ve hangi ridf harflerini kullandığı yine kasidesinde edebî sanatlardan hangilerinden istifade ettiği gibi hususlar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma esnasında öncelikle nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda ülkemizde Arap edebiyatında bahsi geçen hikmet şairleri ve onların şiirleri üzerine çok sayıda güncel inceleme ve araştırma yapıldığı tespit edilmiştir. Ahmed Emîn'in "Arap Edebiyatında Hikmet" isimli makalesi Zeynep Arkan tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır.¹³ Bunun yanında muhtelif şairlerin hikmet temalı şiirlerini inceleyen başkaca araştırmalar da yapılmıştır.¹⁴ Ebü'l-Esved'in şairliğine dair bir çalışma Muhammed Recai Gündüz tarafından "Bir Züht Şairi Olarak Ebu'l-Esved ed-Düeli" ismiyle yayımlanmıştır. Söz konusu yayında Ebü'l-Esved kısaca tanıtılmakta ve onun farklı muhtevalardaki şiirlerinden örnekler sunulmaktadır. Ayrıca züht konusunda kaleme aldığı şiirler alt başlıklara ayrılarak örnekler verilmektedir.¹⁵ Ebü'l-Esved'in nahivciliğini ele alan bir diğer güncel araştırma ise Ebü'l-Esved ed-Düeli'nin "Arap Gramer Tarihindeki Yeri ve Önemi" başlıklı makaledir.¹⁶ Ayrıca kasidenin nispeti noktasında farklı bilgiler veren kaynaklar incelenerek bu konuda bir sonuca ulaşılmaya gayret edilmiştir.

¹⁰ Muhammed Vehbi Dereli, "Mu'allâka Sahibi Müslüman Şair Lebîd B. Rabî'a ve Divânındaki Fahr Temalı Şiirleri" *Bilimname* 41/1 (2020), 488.

¹¹ Bk. Muhammed b. Sâlih eş-Şâvî, *Hikem muhtârât min 'uyûnu's-si'r ve'l-edeb* (Riyad: el-Alûka, 2012); Sirâcuddîn Muhammed, *el-Hikme fi's-si'ri'l-'Arabî* (Beyrut: Dârü'r-Râtibi'l-Câmiyye, ts.); Muhammed Üveys, *el-Hikme fi's-si'ri'l-'Arabî fi'l-'asri'l-'Abbâsî* (Kahire: Mektebetü'l-Anglu'l-Mısriyye, 1986); Mâcid b. Merzûk b. Abdillâh ed-Dûsirî, *el-Hikme fi's-si'ri Şevkî* (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Arap Dili Fakültesi, Edebiyat Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 2008); Yüsrî Muhammed Selâme, *el-Hikme fi's-si'ri'l-Mütenebbî* (İskenderiyye: Dârü'l-Vefâ li-Dünya't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 2009); Nûfbint Muhammed Ali Yemânî, *el-Hikme fi's-si'ri Ebi'l-Bekâ er-Rundi el-bünye ve'd-delâle* (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi, Edebiyat Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 1437); Vürûd Velîd Hamûd Hüseyin es-Sarrâf, *Eş'ârü'l-hikme fi divâni'l-hamase li Ebî Temmâm* (Kufe: Kufe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı, Yüksek Lisans Tezi, 2005).

¹² Muhammed Selim İpek, "Arap Şiirinde Hikmet Esintileri," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/41 (2015), 174.

¹³ Bk. Emin, "Arap Edebiyatında Hikmet", 213-227.

¹⁴ Örnekler için bk. İpek, "Arap Şiirinde Hikmet Esintileri", 173-180; Şimşek, "Arap Edebiyatında Hikmet Türüne Bir Örnek Olarak Hikem-i Atâiyye ve Edebî Özellikleri", 275-295; Yakup Göçemen, "Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın Hayatı ve Dönem Çerçevesinde Muallakasında Hikmet", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2016/2), 67-105; Adnan Arslan, "Abbasi Şairi Ebû Firâs'ın Şiirlerinde Hikmet", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 10/1 (2023), 45-60; Adnan Arslan, "Abbasi Şairi İbnü'r-Rûmî Divanında Ahlakî Tespit ve Tavsiyeler", *Akif* 53/2 (Aralık 2023), 248-260.

¹⁵ Bk. Muhammed Recai Gündüz, "Bir Zühd Şairi Olarak Ebu'l-Esved ed-Düeli", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/4 (2017), 226-243.

¹⁶ Bk. Zafer Kızıklı, "Ebu'l-Esved ed-Düeli'nin Arap Gramer Tarihindeki Yeri ve Önemi", *Dini Araştırmalar Dergisi* 9/25 (Mayıs-Ağustos 2006), 265-280.

Ebü'l-Esved'in el-Kasîdetü'l-Mîmiyye'si ise doküman incelemesi yöntemiyle irdelenmiştir. Bu bağlamda ilgili kaside Arap edebiyatı eleştirmenlerinin ortaya koyduğu genel esaslara göre incelemeye tabi tutulmuştur. Çalışmanın konusuna geçmeden önce Ebü'l-Esved hakkında bazı bilgileri vermek yerinde olacaktır.

1. Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği

Döneminin en önemli âlimlerden olan Ebü'l-Esved'in asıl adı Zâlim b. Amr'dır.¹⁷ Kaynaklarda Zâlim b. Amr b. Zâlim, Zâlim b. Amr b. Süfyân, Osman b. Amr, Amr b. Süfyân, Amr b. Zâlim olarak farklı rivayetlerde geçmektedir.¹⁸ el-Buhârî tam adının Sârik b. Süfyân olabileceğini de söylemektedir.¹⁹ Şemsüddîn ez-Zehabî ise babasının adının Amr b. Cendel olduğunu söylemektedir. Dül kabilesine mensuptur ancak nisbesiyle ilgili olarak da birden fazla görüş bulunmaktadır. Kaynaklarda onun için ed-Dülfî, ed-Du'î²⁰ ya da ed-Deylî²¹ gibi nisbeler kullanılmaktadır. Kabilesi Kinâneoğullarına mensup olduğu için²² zaman zaman Ebü'l-Esved el-Kinânî şeklinde anılmaktadır. Doğum tarihi net bilinmemekle birlikte nübüvvet döneminde dünyaya geldiği aktarılmaktadır.²³

Ebü'l-Esved, Hz. Muhammed hayattayken Müslüman olmuştur. Cemel Savaşı'nda Hz. Ali'yle (öl. 40/661) birlikte onun safında savaşmış ve Hz. Ali'nin öldürülmesinden sonra Muâviye'ye (öl. 60/680) bir heyet göndermiştir. Hicrî 69 yılında²⁴ Basra'da²⁵ bir veba salgını²⁶ sonucu vefat etmiştir. Ömer b. Hattâb (öl. 23/644), Ali b. Ebî Tâlib, Übey b. Kâ'b (öl. 33/654 [?]), Ebû Zer (öl. 32/653) ve Abdullah b. Mesûd (öl. 32/652-53) gibi sahâbilerden hadis rivayetinde bulunmuştur.

Ebü'l-Esved'in ünü, Kur'ân-ı Kerîm'e noktalama işaretlerini ilk koyan kişi olmasından kaynaklanmaktadır. Fiil, fâil, mef'ûl, muzâf ve harfler konusundan ilk bahsedenin o olduğu ve Yahyâ b. Ya'mer'in (öl. 89/708 [?]) bu konuları Ebü'l-Esved'den aldığı aktarılmaktadır. Ebü'l-Esved'in Arapçaya dair bu bilgileri Hz. Ali'den edindiği söylenmektedir. Ahmed el-İclî (öl. 261/875) onun nahiv hakkında konuşan ilk âlim olduğunu belirtmektedir.²⁷ Bundan dolayı nahiv ilminin kurucusu olarak kabul edilmektedir.²⁸ Farklı rivayetlerden gelen bilgilerde onun nahiv ilmini ortaya koyuşuyla ilgili hikâyeler anlatılsa da²⁹ konunun sınırlılığı sebebiyle bunlara değinilmeyecektir.

Ebü'l-Esved, Hz. Ömer döneminde Basra'da yaşamış ve Hz. Ali şehit edilinceye kadar buranın kadılığı yapmıştır.³⁰ Kaynaklarda Ebü'l-Esved'e, hacimce çok büyük olmayan bir divan nispet edilmektedir.³¹ Bu divan günümüze ulaşmasa da Abdülkerim ed-Düceylî

¹⁷ Şemsüddîn ez-Zehabî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 4/81.

¹⁸ es-Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 2000), 16/305.

¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, thk. Muhammed b. Salih b. Muhammed ed-Debbâsî (Riyad: en-Nâşir el-Mütemeyyiz li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 2019), 11/277.

²⁰ Zehabî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 4/85.

²¹ Zehabî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 4/81.

²² Zehabî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 4/85.

²³ Zehabî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 4/81.

²⁴ Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, 16/306.

²⁵ Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 3/237.

²⁶ İbnü's-Sâ'î, *ed-Dürrü's-semîn fi esmâi'l-musannifin*, thk. Ahmed Şevkî Binbîn - Muhammed Sa'îd Haneşî (Tunus: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2009), 403.

²⁷ Zehabî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 4/82.

²⁸ Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/236.

²⁹ Detaylı bilgi için bk. et-Tayyib Bâ Mahrame, *Kılâdetü'n-nahr fi vefeyâti 'ayâni'd-dehr* (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2008), 1/507.

³⁰ Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/236.

³¹ Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/237.

tarafından şairin şiirleri *Divânu Ebi'l-Esved* ismiyle derlenmiştir.³² Ayrıca Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn (öl. 1426/2006) de divan üzerine tahkik çalışması yapmıştır.³³

İbn Hacer (öl. 852/1449), onun muhadram şairlerinden olduğunu aktarmaktadır.³⁴ Şairin şöhret kazandığı pek çok şiiri vardır ancak bu çalışmada ele alınacak asıl husus Ebü'l-Esved'in hikmet şairliği yönüdür. Şaire nispet edilen çok sayıda hikmet şiiri vardır³⁵ ve bunlar içerisinde en meşhur olanı, çalışmanın ana konusu olan el-Kasîdetü'l-Mîmiyye'sidir. Ebü'l-Esved hikmetli sözleri şiirinde kullanmış ve bu yönüyle bazen mesel haline gelmiş deyişleri nakletmiştir. Ebü Hilâl el-'Askerî, Araplar tarafından kullanılagelmiş darbimeselleri harf sırasına göre düzenleyerek her birini açıkladığı *Cemheratu'l-Emsâl* isimli eserinde³⁶ bunlardan iki tanesini aktarmaktadır.

Araplarda rızık elde etme konusunda ağırdan almamaya ve talepkâr olmaya teşvik eden *kovani*, *kovaların arasına at* anlamında "أَلْتِي دَلُوكَ فِي الدَّلَاءِ" meseli vardır. Bu deyim "bir olay veya durum karşısında sorunun çözümü için, sorumluluk alarak çalışmaya başlamak" veya "sorunların çözümü için, üzerine fedakârca ve cesurca gitmek" gibi anlamlara gelir. Türkçedeki "elini taşın altına koymak" deyimini buna denk olarak düşünülebilir. Ebü'l-Esved'in bu konuda söylediği iki beyit aşağıdaki gibidir³⁷ (Vâfir):

وَمَا طَلَبُ الْمَعِيشَةِ بِالتَّمَتِّي
وَلَكِنَّ أَلْتِي دَلُوكَ فِي الدَّلَاءِ
تَجْنُكَ بِمِلْئِهَا يَوْمًا وَيَوْمًا
تَجِيءُ بِحَمَاءٍ وَقَلِيلِ مَاءٍ

Geçim kaynağı arayışı yalnızca isteyerek olmaz, kovani diğer kovaların arasına at!

Bir gün sana dolu olarak gelir, bir tutam çamur ve az miktarda su getirir.

Araplarda aldatıcı durumlar kastedilerek *yağmur getirmeyen şimşek* anlamında kullanılan "بَرَقَ خُلْبًا" meseli vardır. Ebü'l-Esved'in bu konu ile ilgili söylediği beyitler ise aşağıdaki gibidir³⁸ (Ramel):

لَا تُهَيِّئِي بَعْدَ إِذْ أَعْرَزْتُنِي
وَشَدِيدَ عَادَةِ مُنْتَزِعَةٍ
لَا يَكُنْ بَرَقًا خُلْبًا
إِنَّ خَيْرَ الْبَرَقِ مَا الْعَيْثُ³⁹ مَعَهُ

Beni sevip değer verdikten sonra beni hor görme. Zira en kötü alışkanlık bırakılandır.

Senin şimşegin aldatıcı bir şimşek olmasın. Çünkü en hayırlı şimşek yağmurla birlikte olandır.

³² Ebü'l-Esved ed-Düeli, *Divânü Ebi'l-Esved*, thk. Abdülkerim ed-Düeyli (Bağdad: Şeriketü'n-Neşr ve't-Tıbbâ'ati'l-'Irâkiyyeti'l-Mahdûde, 1954).

³³ Detaylı bilgi için bk. Ebü'l-Esved Zâlim b. Amr b. Süfyân b. Cendel ed-Düeli, *Divânü Ebi'l-Esved ed-Düeli*, thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn (Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1998).

³⁴ Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-'Askalânî, *Takrîbü't-tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Dimeşk: Dârü'r-Reşîd, 1986), 619.

³⁵ Ebü'l-Esved ed-Düeli'ye atfedilen diğer hikmet şiirleri için bk. el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn Ebü Ubeyd, *Kitâbü'l-emsâl*, thk. Abdumecîd Kutâmîş (Dimeşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1980), 67, 200, 280, 287, 330, 354; Ayrıca diğer şiirleri için bk. Ahmed Kabeş, *Mucemü'l-hikem ve'l-Emsâl fi's-Şi'r'i'l-'Arabî* (Dimeşk: Dârü'r-Reşîd, 1985), 13, 20, 22, 80, 82, 191, 219, 308, 327, 337, 349, 366, 401, 462, 528, 539.

³⁶ Sabriye Mohammadi, *Ebü Hilâl El-'Askerî ve Esmâu Bakâye'l-Eşyâ İsimli Sözlüğü* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 38.

³⁷ Ebü Hilâl el-'Askerî, *Cemheratu'l-emsâl*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm - Abdu'l-Mecîd Katâmîş (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1988), 1/73.

³⁸ 'Askerî, *Cemheratu'l-emsâl*, 1/212.

³⁹ Ebü Hilâl el-'Askerî bu kelimeyi "العَيْثُ" olarak aktarmaktadır. Ancak burada, başka kaynaklarda yer alan ve anlamca daha uygun olan "الغَيْثُ" kelimesi tercih edilmiştir. Bk. Ebü Mansûr es-Seâlibî, *el-l'câz ve'l-îcâz* (Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân) 139.

2. el-Kasîdetü'l-Mîmiyye'nin Aidiyet Problemi

Ebü'l-Esved ed-Düelî'ye ait olan el-Kasîdetü'l-Mîmiyye, Arap şiirinin hikmet temalı en güzel ve en meşhur şiirlerinden birisidir. İçerisinde yer alan dinî ve ahlakî öğretiler asırlar boyunca ilgi odağı olmuştur. Özellikle kasidenin mihveri olarak görülebilecek olan ve aşağıda zikredilen dokuzuncu beyti dilden dile nakledilerek adeta bir darbimesel haline gelmiştir:⁴⁰

لا تَنهَ عن خُلُقِي وَتَأْتِي مِثْلَهُ
عَارٌ عَلَيْكَ إِذَا فَعَلْتَ عَظِيمٌ

Aynısını kendin sergiliyor iken [kalkıp da] bir huyu yasaklama! Böyle yaparsan eğer bu, senin üzerine büyük bir utançtır.

el-Kasîdetü'l-Mîmiyye'nin kime ait olduğu noktasında kaynaklarda farklı bilgilere rastlanmaktadır. Bu bağlamda dil ve tarih kaynakları incelendiğinde kasidenin altı farklı isme nispet edildiği görülmektedir.

2.1. Ebü'l-Esved ed-Düelî'ye Nispet Edenler

Celâlüddîn es-Süyûtî *Şerhü şevâhidi'l-Muğnî*, Abdülkâdir el-Bağdâdî ise *Hizânetü'l-edeb* adlı eserlerinde kasidenin tamamına yer vermekte⁴¹ ve kasideyi Ebü'l-Esved ed-Düelî'ye nispet etmektedirler.

Abdülkâdir el-Bağdâdî, kasideyle ilgili ayrıca açıklamalar yapmakta ve *Şerhü ebyâti'l-Cümel* isimli eserinde İbn Hişâm el-Lahmî'nin (öl. 577/1181), kasidenin Ebü'l-Esved'e aidiyetini savunduğunu zikretmektedir. Buna ek olarak da el-Mütevekkil el-Leysî'den (öl. ?) de benzer beyitlerin nakledilmesini beyitleri el-Mütevekkil'in Ebü'l-Esved'den almış olma ihtimali olarak değerlendirir.⁴² Dolayısıyla el-Bağdâdî, kasidenin Ebü'l-Esved ed-Düelî'ye ait olduğu hususunda bir şüphe taşımamaktadır.

2.2. el-Mütevekkil el-Leysî'ye Nispet Edenler

Kasideyi el-Mütevekkil el-Leysî'ye nispet edenlere geçmeden önce bu zat hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır. Tam adı el-Mütevekkil b. Abdillâh b. Neşel b. Musâfi' b. Vehb b. 'Amr b. Lukayt b. Ya'mer b. 'Avf b. 'Âmir b. Leys b. Bekir b. Abdü Menât b. Kinâni'dir.⁴³ Hamâse şairlerinden olup⁴⁴ vefat tarihi ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî) (öl. 175/791)⁴⁵ *el-Cümel fi'n-nahv* isimli eserinde kasidenin tamamını zikretmemekle birlikte, meşhur olan dokuzuncu beyti el-Mütevekkil el-Leysî'ye nispetle aktarmaktadır.

Ebü Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (öl. 224/838) *Kitâbü'l-emsâl* isimli eserinde,⁴⁶ Buhturî (öl. 284/897) *el-Hamâse* isimli eserinde,⁴⁷ İbn Abdirabbih el-Endelüsî (öl. 328/940)⁴⁸ *el-'İkdü'l-ferîd* isimli eserinde, yine yalnızca meşhur beyti el-Mütevekkil el-Leysî'ye nispet ederek aktarmaktadırlar.

⁴⁰ Düelî, *Dîvânü Ebi'l-Esved ed-Düelî*, 404.

⁴¹ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî* (Beyrut: Lecnetü't-Türâsi'l-'Arabî, 1966), 2/570-571; Abdülkâdir b. Ömer b. Bâyezîd el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübbâbi Lisâni'l-'Arab*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1997), 8/567-569.

⁴² Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübbâbi Lisâni'l-'Arab*, 8/567.

⁴³ Ebü Ubeydillâh Muhammed b. İmrân b. Mûsâ b. Saîd el-Merzûbânî, *Mu'cemu's-şu'arâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982), 409.

⁴⁴ Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/275.

⁴⁵ Ebü Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *el-Cümel fi'n-nahv*, thk. Fahrüddîn Kabâve (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 68.

⁴⁶ el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn Ebü Ubeyd, *Kitâbü'l-emsâl*, thk. Abdulmecîd Kutâmîş (Dımeşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1980), 74.

⁴⁷ Ebü Ubâde el-Velîd el-Buhturî, *Hamâse*, thk. Muhammed İbrahim Huvver - Ahmed Muhammed Ubeyd (Abu Dabi: Hey'etü Ebü Dabî li's-Sekâfe ve't-Türâs, 2007), 247.

⁴⁸ Ebü Ömer Şehâbeddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih b. Habîb el-Kurtubî el-Endelüsî İbn Abdirabbih, *el-'İkdü'l-ferîd* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404), 2/229.

Ebü'l-Ferec el-İsfehânî (öl. 356/967) de *el-Eğânî* isimli eserinde Ahtal'dan (öl. 92/710-11) bir rivayetle el-Mütevekkil el-Leysi'den el-Kasîdetü'l-Mîmiyye ile aynı kafiye ve aynı vezne sahip dört beyit aktarmaktadır. Bu şiirin yalnızca bir beyti, söz konusu meşhur beyittir. Eserde geçen rivayet ise aşağıdaki gibidir⁴⁹ (Kâmil):

فَبِطْنِ مَكَّةَ عَهْدُهُنَّ قَدِيمٌ	لِلغَايَاتِ بِذِي الْمَجَازِ رُسُومٌ
جَلَلٌ تَلُوحٌ كَأَنَّهِنَّ نُجُومٌ	فَبِمَنْحَرِ الْبَدَنِ الْمُقَلَّدِ مِنْ مِئِي
عَارٌّ عَلَيْكَ إِذَا فَعَلْتَ عَظِيمٌ	لَا تَنَّهُ عَنِ خُلُقِي وَتَأْتِي مِثْلُهُ
دَاءٌ تَضَمَّنَهُ الضُّلُوعُ مُقِيمٌ	وَالهَمُّ إِنَّ لَمْ تُمَضِّهِ لِسَبِيلِهِ

Zenginlerin Zü'l-mecâz'da işaretleri, Mekke'nin göbeğinde ise eskiden verdikleri sözler vardır.

Şişmanların kolyeli boğazlarında Minâ'dan yıldızlar gibi parlayan süsler vardır.

Aynısını kendin sergiliyor iken [kalkıp da] bir huyu yasaklama! Böyle yaparsan eğer bu, senin üzerine büyük bir utançtır.

Eğer derdi yoluna salıvermezsen, kaburgalarını bile sarıp sarmalayan kalıcı bir hastalık olur.

el-Merzübânî (öl. 384/994) de *Mu'cemü's-şu'arâ* isimli eserinde meşhur beyte ilave olarak kasidede geçmeyen farklı bir beyitle birlikte el-Mütevekkil'e nispet etmektedir.⁵⁰ (Kâmil)

عَارٌّ عَلَيْكَ إِذَا فَعَلْتَ عَظِيمٌ	لَا تَنَّهُ عَنِ خُلُقِي وَتَأْتِي مِثْلُهُ
وَيَقْبَلُ مَالُ الْمَرْءِ وَهُوَ كَرِيمٌ	فَدُ يُكْتَبُ النَّكْتُ الْمُقَضَّرُ هَمَّهُ

Aynısını kendin sergiliyor iken [kalkıp da] bir huyu yasaklama! Böyle yaparsan eğer bu, senin üzerine büyük bir utançtır.

Sözünde durmayan ve ihmalkâr kişi, kendi derdini azaltabilir. Kişi cömertken de malı azalabilir.

Zemahşerî (öl. 538/1144) aynı şekilde *el-Müstaksâ* isimli eserinde meşhur beyti kasidede yer almayan farklı iki beyitle beraber el-Mütevekkil'e nispet etmektedir.⁵¹ (Kâmil)

فَإِذَا انْتَهَتْ عَنْهُ فَأَأْتَتْ حَكِيمٌ	إِنْدًا بِنَفْسِكَ فَأَنْهَهَا عَنْ غَيْبِهَا
بِالْقَوْلِ مِنْكَ وَيُقْبَلُ التَّعْلِيمُ	فَهُنَاكَ تَعْدُلُ إِنْ وَعَظْتَ وَيُقْتَدَى
عَارٌّ عَلَيْكَ إِذَا فَعَلْتَ عَظِيمٌ	لَا تَنَّهُ عَنِ خُلُقِي وَتَأْتِي مِثْلُهُ

Kendi nefsinde başla ve onu sapmaktan menet. Eğer bunu başarabilirsen, sen o zaman bilgesin.

İşte, sen (böyle) öğüt verirsen adaletli olursun, sözün örnek alınır ve vereceğin ders de kabul edilir.

Aynısını kendin sergiliyor iken [kalkıp da] bir huyu yasaklama! Böyle yaparsan eğer bu, senin üzerine büyük bir utançtır.

⁴⁹ Ebü'l-Ferec el-İsfehânî, *el-Eğânî*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdır, 2008), 12/111.

⁵⁰ Merzübânî, *Mu'cemü's-şu'arâ*, 410.

⁵¹ Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Müstaksâ fî emsâli'l-'Arab* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987), 2/260.

Yâkut el-Hamevî (öl. 626/1229) *Mu'cemü'l-büldân* isimli eserinde, Ebü'l-Ferec el-İsfehânî'nin zikrettiği dört beytin yalnızca iki beytini zikretmekle yetinmektedir.⁵² el-Âmidî (öl. 631/1233) ise *el-Mu'telif ve'l-muhtelif* isimli eserinde yalnızca meşhur beyti el-Mütevekkil el-Leysî'ye nispet etmektedir.

Görüldüğü üzere Mütevekkil'e nispet edenler sadece meşhur dokuzuncu beyti ya da sonrasında ve öncesinde farklı beyitlerle birlikte başka şiiirleri aktarmaktadırlar. Bu da meşhur beytin dilden dile çok dolaşması sebebiyle nispetinde bir problem ihtimalini doğurmaktadır.

2.3. Ahtal'a Nispet Edenler

Kasideyi Ahtal'a nispet edenlere değinmeden önce bu şairden kısaca bahsetmek gerekirse Ahtal, Emevîler döneminde yaşayan önemli şairlerden biri olup 92/710 yılında vefat etmiştir. Yine çağdaşı olan Cerîr (öl. 110/728 [?]) ile aralarındaki atışmalar Arap edebiyatı tarihinde oldukça meşhurdur.⁵³

Sîbeveyhî (öl. 180/796) *el-Kitâb*'ında⁵⁴, İbn Ya'îş el-Halebî (öl. 643/1245) *Şerhü'l-Mufassal*'ında⁵⁵ ve son olarak İbn Mâlik et-Tâî (öl. 672/1274) *Şerhü't-Teshîl*⁵⁶ isimli eserinde meşhur beyti Ahtal'a nispetle aktarmaktadırlar. Ancak verilen bilgilere göre tıpkı Mütevekkil'e nispet edenler gibi Ahtal'a nispet edenler de yalnızca söz konusu meşhur beyti zikretmektedirler.

2.4. Diğer Nispetler

İbnu'l-Muzaffer el-Hâtimî (öl. 388/998), *Hilyetü'l-muhâdara* isimli eserinde yalnızca meşhur beyti Sâbık el-Berberî'ye (öl. ?) nispet etmektedir.⁵⁷ Sâbık el-Berberî, Emevîler döneminde yaşamış züht şairlerindedir.⁵⁸ İbn 'Asâkir (öl. 571/1176) ise *Târîhu Dımaşk* isimli eserinde meşhur beyti yine bir Emevî dönemi şairi olan et-Tırimmâh'a (öl. 125/743 [?]) nispet etmektedir.⁵⁹

Söz konusu iddialar özelinde genel değerlendirme yapıldığında kasidenin diğer şairlere nispeti tutarlı görülmemektedir. Çünkü bu iddiaların çıkış noktası kasidenin dokuzuncu beytinin farklı şairler tarafından da kullanılmış olması ve onlara nispet edilmesidir. Ancak bu durum hem ilgili beytin darbimesel olarak kullanılacak kadar meşhur olmasından hem de şairlerin birbirlerinden tazmin yapmış olma ihtimalinden kaynaklanmaktadır. Söz konusu beytin başka şairlere nispet edilmiş olması kasidenin tamamının başkasına nispetini geçerli kılmamaktadır. Zira kaside tam haliyle Celâleddîn es-Süyûtî ve Abdülkâdir el-Bağdâdî tarafından Ebü'l-Esved'e nispet edilmektedir.

⁵² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1995), 5/55.

⁵³ Azmi Yüksel, "Ahtal," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/183.

⁵⁴ Ebü Bişr Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyhî, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1988), 3/41.

⁵⁵ Ebü'l-Bekâ Muvaffaküddîn Ya'îş b. Ali b. Ya'îş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî İbn Ya'îş, *Şerhü'l-Mufassal* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 4/236.

⁵⁶ Ebü Abdillâh Cemâlüddîn İbn Mâlik et-Tâî, *Şerhu't-Teshîl*, thk. Abdurrahman es-Seyyid - Muhammed Bedebi el-Mahtûn (Kahire: Hicr li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân, 1990), 4/36.

⁵⁷ Muhammed b. el-Hasan İbnu'l-Muzaffer el-Hâtimî, *Hilyetü'l-muhâdara fî sinâ'ati'si'r*, thk. Cafer el-Kitânî (Bağdat: Dâru'r-Reşîd li'n-Neşr, 1979), 1/296.

⁵⁸ Ahmet Aslan, "Sabık el-Berberî'nin Hayatı ve Ömer b. Abdülaziz'e Yazdığı Nasihat İçerikli Kasidesi," *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36 (2016), 143.

⁵⁹ Ebü'l-Kasım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, thk. Muhibüddîn Ebu Saîd Ömer b. Ğarâme el-Ümravî (Dimeşk: Dâru'l-Fikr li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1990), 24/467.

3. Kasidenin Tam Metni ve Tercümesi

(Kâmil)

فَالْقَوْمُ أَعْدَاءُ لَهُ وَخُصُومُ	حَسَدُوا الْفَتَى إِذْ لَمْ يَنَالُوا سَعِيَهُ
حَسِداً وَبَغِيّاً إِنَّهُ لَدَمِيمٌ	كَضَرَائِرِ الْحَسَنَاءِ قُلْنَ لِوَجْهِهَا
بَدْرٌ مُنِيرٌ وَالنِّسَاءُ نُجُومٌ	وَالْوَجْهَ يُشْرِقُ فِي الظَّلَامِ كَأَنَّهُ
شَتَمَ الرِّجَالَ وَعَرَضَهُ مُشْتَمِومٌ	وَتَرَى اللَّيْبِبَ مُحَسِّداً لَمْ يَجْتَرِمْ
حُسَّادَهُ سَيْفٌ عَلَيْهِ ضَرُومٌ	وَكَذَلِكَ مَنْ عَظُمَتْ عَلَيْهِ نِعْمَةٌ
نَدِمٌ وَغِبٌّ بَعْدَ ذَلِكَ وَخَيْمٌ	فَاتْرُكْ مُحَاوَرَةَ السَّفِيهِ فَإِنَّهَا
فُكِّلا كَمَا فِي جَرِيهِ مَذْمُومٌ	وَإِذَا جَرِيَتْ مَعَ السَّفِيهِ كَمَا جَرَى
فِي مِثْلِ مَا تَأْتِي فَأَنْتَ ظَلُومٌ	وَإِذَا عَتَبْتَ عَلَى السَّفِيهِ وَلُئِمَّتُهُ
عَارٌ عَلَيْكَ إِذَا فَعَلْتَ عَظِيمٌ	لَا تَنَّهُ عَنِ خُلُقِي وَتَأْتِي مِثْلُهُ
فَإِذَا انْتَهَتْ عَنْهُ فَأَنْتَ حَكِيمٌ	أَبْدَأُ بِنَفْسِكَ وَأَنْهَاهَا عَنْ غِيَّهَا
بِالْعِلْمِ مِنْكَ وَيَنْفَعُ التَّعْلِيمُ	فَهُنَاكَ يُقْبَلُ مَا وَعَظْتَ وَيُقْتَدَى
نَصِبُ الْفُؤَادِ بِشَجْوِهِ مَغْمُومٌ	وَيْلُ الْخَلِيٍّ مِنَ الشَّجِيِّ فَإِنَّهُ
وَعَلَى الشَّجِيِّ كَأَبَةٌ وَهُمُومٌ	وَتَرَى الْخَلِيَّ قَرِيرَ عَيْنٍ لَاهِيّاً
وَلِسَانٌ ذَا طَلْقٍ وَذَا مَكْظُومٌ	وَتَقُولُ مَا لَكَ لَا تَقُولُ مَقَالَتِي
فَإِذَا فَعَلْتَ فَعَرَضُكَ الْمَمْكُومُ	لَا تَكَلِّمَنَّ عَرَضَ ابْنِ عَمِّكَ ظَالِماً
كِي لَا يُبَاعَ لَدَيْكَ مِنْهُ حَرِيمٌ	وَحَرِيمُهُ أَيْضاً حَرِيمُكَ فَاحْمِهِ
فَكُلُّوهُ لَكَ إِنْ عَقَلْتَ كُلُّومٌ	وَإِذَا ائْتَصَصْتَ مِنْ ابْنِ عَمِّكَ كَلِمَةً
فَلِقَاؤُهُ يَكْفِيكَ وَالتَّسْلِيمُ	وَإِذَا طَلَبْتَ إِلَى كَرِيمٍ حَاجَةً
كَلِمَتُهُ فَكَأَنَّهُ مَلْزُومٌ	فَإِذَا رَأَى مُسْلِماً ذَكَرَ الَّذِي
لِلْمَرءِ تَبْقَى وَالْعِظَامُ رَمِيمٌ	وَرَأَى عَوَاقِبَ حَمْدِ ذَلِكَ وَذَمِّهِ
فَالْعَتْبُ مِنْهُ وَالْكَرَامُ كَرِيمٌ	فَارْجُ الْكَرِيمِ وَإِنْ رَأَيْتَ جَفَاءَهُ
نَفَقاً كَأَنَّكَ خَائِفٌ مَهْزُومٌ	إِنْ كُنْتَ مُضْطَرّاً وَإِلَّا فَاتَّخِذْ
ذَهراً وَعَرَضُكَ إِنْ فَعَلْتَ سَلِيمٌ	وَاتْرُكْهُ واحْذَرْ أَنْ تَمُرَّ بِبَابِهِ
وَمِنَ الْبِهَائِمِ قَائِدٌ وَرَعِيمٌ	فَالنَّاسُ قَدْ صَارُوا بِهَائِمِ كُلُّهُمْ
وَرَعِيمُكُمْ فِي النَّائِبَاتِ مُلِيمٌ	عُمِّي وَبُكُمْ لَيْسَ يُرْجَى نَفْعُهُمْ

وَإِذَا طَلَبْتَ إِلَى لَيْمٍ حَاجَةً فَأَلْحَ فِي رَفِي وَأَنْتَ مُدِيمٌ
وَأَسْكُنُ قِبَالَ بَيْتِهِ وَفِنَائِهِ بِأَشَدِّ مَا لَزِمَ الْغَرِيمَ غَرِيمٌ
وَعَجِبْتُ لِلدُّنْيَا وَرَغْبَةَ أَهْلِهَا وَالرِّزْقُ فِيمَا بَيْنَهُمْ مَقْسُومٌ
وَالْأَحْمَقُ الْمَرْزُوقُ أَعْجَبُ مَنْ أَرَى مِنْ أَهْلِهَا وَالْعَاقِلُ الْمَحْرُومُ
ثُمَّ انْقَضَى عَجَبِي لِعَلْمِي أَنَّهُ رِزْقٌ مُوَافٍ وَقِئْتُهُ مَعْلُومٌ

Yiğidin gayretine erişemediklerinde ona haset ederler. Çünkü insanlar onun düşmanları ve hasımlarıdır.

[Onlar] bir dilberin kumaları gibidirler ki hasetlerinden ve kıskançlıklarından dolayı o yiğide çirkin derler.

[O dilberin] yüzü, karanlıkta ışık saçan dolunay gibi parıldar. Kadınlar ise [ancak o dolunayın etrafındaki] yıldızlardır.

[Sen], kendi itibarı zedelenmesine rağmen insanları karalamayan zeki kimseye haset edildiğini görürsün.

Aynı şekilde kimin malı mülkü bol olursa hasetçileri ona karşı keskin bir kılıç [gibi] olur.

Bırak ahmakla tartışmayı! Zira bu pişmanlıktır. Sonrası ise vahim bir sonudur.

Ahmakla onun yoluna gidersen ikiniz de bu davranıştan ötürü kınanırsınız.

Benzeri sende olan bir özelliğinde[n dolayı] ahmağı kınayıp ayıpladıysan işte o zaman [sen] zalimin önde gidenisin.

Aynısını kendin sergiliyor iken [kalkıp da] bir huyu yasaklama! Böyle yaparsan eğer bu, senin üzerine büyük bir utançtır.

Nefsinden başla ve onun günahına mâni ol! Nefsin ondan vazgeçerse işte o zaman bilgesin sen.

Ancak o zaman ettiğin nasihat kabul görür, ilmin örnek alınır ve verdiğin dersin bir faydası olur.

Dertsiz olan derdi olanı anlamaz ki! Çünkü yorgundur onun gönlü, derdiyle kederlidir.

Dertsiz olanı neşeli ve umursamaz görürsün. Dert sahibinin üzerinde ise bir hüznün, bir tasa...

Sen de (dertsiz kişi) [tutmuş bana] "neyin var da benim gibi açık sözlü olmuyorsun ve içine kapanıyorsun" diyorsun.

Zulmedip de kardeşinin onurunu zedeleme. Zira bunu yaparsan [asıl] senin onurun zedelenir.

Onun kutsalı senin kutsalındır. Onu koru ki onun tarafından da senin bir kutsalın satılmasın!

Kardeşinden onu yaralayarak öç aldığında, onun yaraları [aslında] kendi yaralarıdır. Anlayabilirsen eğer...

Cömert kimseye bir ihtiyacını arz ettiğinde onunla buluşup selam vermen sana yeter.

Senin selam verdiğini gördüğünde ona söylediğini sanki bu konuda zorunlu olan oymuş gibi anımsar.

Kemikleri toz olduğunda kendisini övmenin ve yermenin sonuçlarının bâkî olacağına inanır.

Öyleyse sen şerefli kimseden rica et. Cefasını görürsen eğer [bil ki] onun ve [diğer] şerefli kimselerin azarlaması da şereftir.

Mecbur isen [rica et ondan]! Yok, eğer mecbur değilsen korkmuş ve hezimete uğramışsın gibi kendine bir delik bul (bunu sakla).

Bırak onu, sonsuza dek kapısına uğrama sakın! Bunu yapabilirsen eğer onurun korunmuş olur.

İnsanların tamamı hayvanlara dönüşmüş sanki. Hayvanlardan da bir komutan bir lider... Kördür [o insanlar], dilsizdir. Bir fayda umulmaz onlardan. Liderleri ise felaket zamanlarında azarı hak edendir.

Onursuz kimseden bir şey isteyecek olursan nazik bir şekilde, ara vermeksizin yalvar ona. Alacaklının borçluya yapışmasından da öte bir şekilde, evinin ve avlusunun karşısını yurt edin.

Dünyaya ve aralarında rızık zaten taksim edilmiş olmasına rağmen dünya ehlinin arzularına şaşarım!

Dünya ehli içinde gördüklerimin en tuhafı ise bolluk içindeki ahmak kimse ve yokluk içindeki akıllı kimseydi.

Daha sonra vakti belli, verilmiş bir rızık olduğunu fark ettiğim için bu şaşkınlığım da geçip gitti.

4. Kasidenin Muhteva Açısından İncelenmesi

Şiirin teması hikmet olduğundan ötürü Ebü'l-Esved'in bu kasidesinde kıskançlık, arkadaşlık, cimrilik ya da dünya malının değersizliği gibi birbirinden farklı konulara değindiği görülmektedir. Bunları bir tablo halinde özetlemek daha yerinde olacaktır.

Tablo 1: Kasidenin Muhteva Planı

Beyitler	Konular
1-5	Haset ve Kıskançlık
6-7	Ahmakla Yola Çıkmak
8-11	Eleştiriye Kendinden Başlamak
12-14	Dertli ve Dertsiz İnsanların Farkı
15-17	Değerlere Saygı Duymak, Öç Almak
18-23	İstenecek Bir Şeyi Cömertten İstemek
24-25	Sosyal Eleştiri
26-27	Cimri Kimselerden Uzak Durmak

Görüldüğü üzere şair, kasidenin mukaddimesinde ağırlıklı olarak haset ve kıskançlık konuları üzerinde durmuş ve bunların olumsuz etkilerinden bahsetmiştir. Çalışkan bir genç, güzel bir kadın, zeki bir kimse ya da zenginler gibi toplumda hangi tür kişilere haset edildiğine değinmiştir. Ayrıca kıskançlığın bir şeye ulaşmak ve çaba göstermek konusunda gayretsiz olan kişiler tarafından gösterildiğini ifade etmiştir. Bu açıdan şairin toplumu iyi gözlemleyen bir tarafı olduğu söylenebilir.

Devamındaki iki beyitte ise toplumda ahmak olarak değerlendirilebilecek şahıslarla tartışılmaması ve onlarla yola çıkılmaması gerektiğini öğütlemektedir. Eğer bir kimse böyle yaparsa toplumda kınanır ve onun gibi ahmak olarak vasıflanır demek istemektedir.

Bu beyitleri izleyen dört beyitte ise eleştiri konusunun üzerinde durmaktadır. Bu bölüm, Araplarda darbimesel haline gelmiş olan "Aynısını kendin sergiliyor iken [kalkıp da] bir huyu yasaklama! Böyle yaparsan eğer bu, senin üzerine büyük bir utançtır." beytini de içermektedir. Yine aynı anlamda böyle yapan kimsenin büyük bir zalim olduğunu söylemektedir. Bundan dolayı birini eleştirmeye başlamadan önce kendimizden başlamamız

gerektiğini tavsiye etmekte ve asıl bunu yapabilen kişinin büyük bir bilge olabileceğini ifade etmektedir. Buna ilaveten asıl o zaman yaptığı eleştirilerin ve verdiği nasihatlerin bir muhatabı olabileceğini söylemektedir.

Ardından dertli ve dertsiz kimselerin karşılaştırmasını yapmaktadır. Bu iki insanın birbirine tamamen zıt olduğunu belirtmektedir. Dertli kimsenin dertsiz bir kimseyi hiçbir zaman anlamadığından, onunla empati kuramadığından yakınmaktadır. Nitekim dertsiz kişi o kadar vurdumduymazdır ki dertlinin sıkıntısını anlamaksızın ona “niçin benim gibi olmuyorsun?” demektedir.

Şairin üzerinde durduğu bir diğer konu ise onurdur. Kişinin, karşısındaki şahsın inandığı değerlere saygı duyması gerektiğini vurgulamaktadır. Olur da kişi bunu yerine getirmezse, kendi kutsal bildiği şeylerin de zarar görebileceğini ifade etmektedir. Ayrıca sevilen bir kimseye karşı hissedilen intikam duygusunun yine kişinin kendisine zarar vereceğini söylemektedir.

Kişilerarası ilişkilerde önemli bir yeri olan cömertlik şiirde ele alınan konulardan biridir. Şaire göre cömert kişi, etrafındakilerin ihtiyaçlarına karşı son derece duyarlı olan kişidir. O, bunu bir karşılık beklediğinden değil, ahirette mükâfatlandırılacağı düşüncesinden dolayı yapmaktadır. Buna mukabil ihtiyaç sahibi kimsenin sahip olması gereken hasletlerden de bahsetmektedir. Muhtaç kişi yalnızca gerçekten eksikliğini hissettiği konularda ricada bulunmalı ve bir ihtiyaç hissetmediği takdirde bunu gizleme hususunda son derece titiz davranmalıdır.

Ebü'l-Esved, şiirinde toplumsal bir eleştiride de bulunmuştur. Ona göre yaşadığı toplum ve çağdaki insanlar, sergiledikleri davranışlar itibarıyla sanki hayvanlara dönüşmüş gibidirler. Hatta bu insanların liderleri son derece basiretsiz ve akılsız kimselerdir ki bunlardan zor zamanlarda topluma önder olmaları beklenemez, onlar hiç kimseye bir fayda da sağlamazlar.

Ebü'l-Esved, hikmet teması bağlamında cimrilik konusuna değinmeden geçmez. Bu bölümde, on sekiz ila yirmi üçüncü beyitler arasında işlediği cömertlik konusunda söylediklerinin tam tersini söylemektedir. Cömertten bir şey isteneceğinde ona selam vermesinin dahi yeterli olacağını söylemesine karşın cimri bir kimseden bir şey isteneceğinde bu konuda ısrar edilmesi ve hatta gerekirse kapısında yatılması gerektiğini ima etmektedir.

Son olarak şiirin hâtimesinde ele alınan konu ise dünya ve dünya nimetlerinin geçiciliği konusudur. Ahiret hayatının bir son olduğu düşünüldüğünde şiirin hâtimesinde de böyle bir konunun işlenmesi son derece dikkat çekicidir. Şair özellikle son beyitlerinde, insanlara bahşedilen nimetlerin Allah katında belirlendiğini ve bu konudaki endişelerinin artık ortadan kalktığını ifade etmektedir.

وَعَجِبْتُ لِلدُّنْيَا وَرَغَبَةَ أَهْلِهَا
وَالْأَحْمَقُ الْمَرْزُوقُ أَعْجَبُ مَنْ أَرَى
وَالرِّزْقُ فِيمَا بَيْنَهُمْ مَقْسُومٌ
مِنْ أَهْلِهَا وَالْعَاقِلُ الْمَحْرُومُ
تُمْ أَنْقَضَى عَجَبِي لِعَلْمِي أَنَّهُ
رِزْقٌ مُوَافٍ وَقْتُهُ مَعْلُومٌ

Dünyaya ve aralarında rızık zaten taksim edilmiş olmasına rağmen dünya ehlinin arzularına şaşarım!

Dünya ehli içinde gördüklerimin en tuhafı ise bolluk içindeki ahmak kimse ve yokluk içindeki akıllı kimseydi.

Daha sonra vakti belli, verilmiş bir rızık olduğunu fark ettiğim için bu şaşkınlığım da geçip gitti.

Sonuç olarak şair hem kıskançlık ve cimrilik gibi bireysel konuların hem de eleştiri ve liderlik gibi toplumsal konuların üzerine eğilmiştir. Bu bakımdan kendisinin kişisel ve sosyal hayatında duyarlı bir insan ve iyi bir gözlemci olduğu söylenebilir. Nitekim bunların tamamı

yaşanmışlıklar sonuncu kazanılan derin birikim ve tecrübelerden damıtılmış ifadelerdir. Son olarak kasidenin muhtevasıyla ilgili şunu da söylemek gerekir ki bazı Şîî kaynaklarda bu kasideyle Hz. Ali'ye işaret edildiği kaydedilmektedir.⁶⁰ Ancak bunu gösteren başka bir şerh ya da açıklamayla karşılaşmamıştır.

5. Kasidenin Şekil Açısından İncelenmesi

Kasideler, Arap edebiyatının en eski ve en önemli türlerinden biri olarak kabul edilir. Kaside genellikle aşk, medih, tabiat ve ölüm gibi konuları işleyen bir nazım türüdür. Kasideler çoğunlukla uzun beyitler halinde, süslü bir dille, her beyitte aynı vezin ve kafiye düzeni kullanılarak yazılır. Kasidede beyit sayısı 100'ün üzerine çıkabildiği gibi 40 ila 70 beyit arası olanları daha kabul gören kaside uzunluklarıdır.⁶¹

Ebü'l-Esved'in bu şiiri isminden de anlaşılacağı üzere mîm kafiyesinde yazılmış 30 beyitlik bir kasidedir. Ridf harfleri olarak vâv ya da yâ tercih edilmiştir. Aruz vezni ise kâmil bahrinde yazılmıştır.

6. Kasidenin Dil ve Üslup Açısından İncelenmesi

Ortaya koyulan eserin diğer yapıtlar içerisinde ayırt edilebilmesi için yazarın kullandığı dil ve üslubun büyük bir önemi vardır. Dili, binayı oluşturan tuğlalara; üslubu ise binanın yapımında izlenen yönteme benzetmek mümkündür. Bu açıdan yazarın kendi yapıtını inşa ettiği bir edebî eserde dil ve üslup, birbirinden ayrılmaz iki temeldir. Burada el-Kasidetü'l-Mîmiyye'nin dil ve üslup açısından incelenmesinde biri kelime tercihleri ve cümle türleri, diğeri de edebî sanatların kullanımı olmak üzere iki konu üzerinde durulacaktır. Dolayısıyla bu noktada Ebü'l-Esved'in belagat ilimlerinden ne derece istifade ettiği açığa kavuşturulmuş olacaktır.

6.1. Kelime Tercihleri ve Cümle Türleri

Belagat ilminde fesahat; kelimedede, kelimede ve mütekellimde olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Kelimenin fesahati harflerin fonetik olarak uyumsuz, garip ve kural dışı olmaması iken⁶² kelamın fesâhati, onu oluşturan kelimelerin fasih olmasıyla birlikte söz ya da cümlede öğelerinin dizimine ilişkin somut kusurdan (za'f-ı te'lîf), kelimelerin fonetik olarak uyumsuz olmasından (tenâfürü'l-kelîmât) ve sözün anlaşılmayacak şekilde oluşturulmasından (ta'kîd) uzak olması olarak tanımlanmıştır.⁶³ Mütekellimin fesahati ise maksadın fasih lafızlarla ifade edilmesi sayesinde güç yetirilen meleke⁶⁴ şeklinde tanımlanmıştır. Kısacası fesahat, kelimenin açık seçik olması anlamına gelmekte olup bu niteliğe sahip olan lafza fasih denilmektedir.⁶⁵ Bir edebî metinde tercih edilen kelime ve ibarelerin herkes tarafından kolaylıkla anlaşılabilen, telaffuzu çok zor olmayan türden fasih lafızlar olması beklenir. Bununla birlikte kelimelerin, metnin temasına uygun olması da yine önemli bir husustur. Yazar, bu ikisini başarılı bir şekilde uygulayabildiği ölçüde nitelikli bir eser ortaya koymuş kabul edilir.

Ebü'l-Esved'in kelime seçiminde fasih kelimeleri tercih etmiş olduğu görülmektedir. Kasidenin tamamına bakıldığında söylenmesi zor ya da nahiv ve sarf kurallarına aykırı bir kelimeyle karşılaşmamaktadır. Bunun yanında kelimelerin Arapça bilen kimseler tarafından rahatlıkla anlaşılacak türden olduğunu söylemek gerekmektedir. Buna binaen konunun hikmet olduğu düşünüldüğünde, şiirin daha geniş bir kitleye hitap etmesi muhtemeldir. Zira okunması ve anlaşılması zor kelimeler tercih edilmiş olsaydı o zaman söz, ulaşması gereken yere ulaşmamış olurdu.

⁶⁰ Cevâd Şübber, *Edebü't-Taff ev şu'arâü'l-Hüseyn mine'l-karni'l-evveli'l-hicrî hatte'l-karni'r-râbi'a 'aşer* (Beyrut: Muessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 1969), 1/103.

⁶¹ Hüseyin Elmalı, "Kaside," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/562.

⁶² Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1405/1985), 5.

⁶³ Kazvîni, *el-İzâh*, 7.

⁶⁴ Kazvîni, *el-İzâh*, 11.

⁶⁵ Mustafa Çuhadar, "Fesahat," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/423.

el-Kasîdetü'l-Mîmiyye'nin içerdiği kelimelerin anlamları da hikmet temalı bir şiir olması bakımından uygun düşmektedir. Bu tür şiirlerde insanî erdemlerin, toplumsal değerlerin üzerinde durulur ve olumsuz davranışlar nehyedilir. Çaba (سَعْيٌ), düşmanlık (حُصُونٌ), kıskançlık (حَسَدٌ), namus (عِزٌّ), kötü kişiyle arkadaşlık (مُحَاوَرَةُ السَّفِيهِ), kınama (لُتْمٌ), ahlak (خُلُقٌ), örnek alınma (يَتْتَدَى), ilim (عِلْمٌ), kutsal (حَرِيمٌ), intikam (اِقْتِصَاصٌ), övmek (حَمْدٌ), yermek (دَمٌّ), cömert (الكَرِيمُ), cefa (جَفَاءٌ) ve rızık (رِزْقٌ) gibi kelimelerin şiirde hikmet temasına oldukça uygun bir şekilde kullanıldığını söylemek mümkündür.

Kullanılan cümle türleri incelendiğinde hem haberî hem de inşâî cümlelere yer verildiği görülmektedir. Ancak kasidenin büyük bir kısmına haberî cümlelerin hâkim olduğu rahatlıkla söylenebilir. Haberî cümleler kendi içerisinde incelendiğinde ise bunların büyük çoğunluğunun hiçbir te'kîd ibâresi içermeyen ibtidâî cümleler olduğu görülmektedir. Şiirde yalnızca iki beyitte te'kîd unsurlarını içeren inkârî haber cümlesi bulunmaktadır ve örnekleri şu şekildedir:

كَضْرَائِرِ الْحَسَنَاءِ قُلْنَ لَوَجْهِهَا حَسَدًا وَيَغِيأُ إِنَّهُ لَدَمِيمٌ

[Onlar] bir dilberin kumaları gibidirler ki hasetlerinden ve kıskançlıklarından dolayı o yiğide çirkin derler.

Beyitte yer alan “إِنَّ” harfi te'kîd edatıdır ve haberinin başında da lâmu'l-ibtidâ yer almıştır. Bu açıdan beyit inkârî haber cümlesi olmaya uygundur.

فَالنَّاسُ قَدْ صَارُوا بَهَائِمَ كُلُّهُمْ وَمِنْ الْبَهَائِمِ قَائِدٌ وَرَعِيمٌ

İnsanların tamamı hayvanlara dönüşmüş sanki. Hayvanlardan da bir komutan bir lider...

Mâzî fiilin başına gelecek “قَدْ” edatı kesinlik bildiren bir te'kîd edatı olacağından ve ayrıca cümlede كُلُّهُمْ lafzı ile başka bir te'kîd yapıldığından bu cümle inkârî haber cümlesi olarak değerlendirilmektedir.

Kasidede yer alan inşâî cümlelere bakıldığında ise çoğunun emir cümlelerini, geri kalanlarının ise nehy cümlelerini içerdiği görülmektedir. Emir cümlesine bir örnek vermek gerekirse bunlardan birisi başla anlamına gelen “ابدأ” fiili, diğeri de mâni ol anlamına gelen “إنه” fiili olmak üzere iki tane emrin kullanıldığı onuncu beyit bunun için uygundur.

أَبْدَأْ بِنَفْسِكَ وَأَنْهَافًا عَنْ غَيْبِهَا فَإِذَا انْتَهَتْ عَنْهُ فَأَنْتَ حَكِيمٌ

Nefsinden başla ve onun günahına mâni ol! Nefsin vazgeçerse ondan, işte o zaman bilgesin sen.

Dokuz ve on beşinci beyitler ise biri yasaklama anlamında gelen “لا تَنْهَ” diğeri de yaralama anlamına gelen “لا تَكْلِمَنَّ” nehy fiillerini içermektedir. Emir ve nehy içeren cümlelerin tamamının nasihat ve irşat gayelerini taşıdığı hususu gözden kaçırılmamalıdır.

Kasidede kullanılan bir diğer inşâî cümle türü ise soru cümlesidir. Kasidenin içerisinde yer alan şu beyit buna örnektir:

وَتَقُولُ مَا لَكَ لَا تَقُولُ مَقَالَتِي وَلِسَانُ ذَا طَلِقٌ وَذَا مَكْظُومٌ

Sen de (dertsiz kişi) [tutmuş bana] “neyin var da benim gibi açık sözlü olmuyorsun ve içine kapanyorsun” diyorsun.

Söz konusu beyitte yer alan ve şairin kasidesine eklediği muhayyel konuşmada karşıdaki kişi “ما لك؟” ifadesini kullanmak ve şaire “neyin var?” diye sormaktadır. Bu sorunun

amacı tehekkümdür. Tehekküm üslubunda asıl amaç istihza yani küçümseme ve alay etmedir.⁶⁶ Şair bu beyitte muhatabın bir şeyi olmadığını ifade etmekte ve açık sözlü olmasını anlamlandıramadığını belirtmekte ve bir nevi onunla alayını soru üslubu ile ifade etmektedir.

Ayrıca bu kaside, diğer inşâ cümle türlerinden olan temennî, nidâ, medih, zem, taaccüb, yemin ve teraccî gibi unsurlar yer almamaktadır.

6.2. Edebî Sanatlar

İçerdiği edebî sanatların yoğunluğu bakımından diğer edebî türlere kıyasla şiirlerin önemli bir yeri vardır. Bundan dolayı ele alınan bir şiirin edebî sanatlar bakımından incelenmesi kaçınılmazdır. Edebî sanatlar denildiğinde belagatin beyân ve bedî' dalları öne çıkmaktadır. Bu bağlamda Ebü'l-Esved'in el-Kasîdetü'l-Mîmiyye şiiri incelenecektir. Söz konusu inceleme yapılırken kullanılan sanat ve üslupların tamamını incelemek makalenin kapsam ve amacını aşacağından kasidede kullanılan sanatların bazılarını örnekler verilecektir. Bunlardan ilki kasidenin iki ila beşinci beyti arasında farklı teşbih türlerinin kullanımınıdır.

حَسَدًا وَبَغِيًّا إِنَّهُ لَدَمِيمٌ	كَضَرَائِرِ الْحَسَنَاءِ قُلْنَ لَوَجْهَهَا
بَدْرٌ مُنِيرٌ وَالنِّسَاءُ نُجُومٌ	وَالْوَجْهَ يُشْرِقُ فِي الظَّلَامِ كَأَنَّهُ
شَتَمَ الرَّجَالَ وَعَرَضَهُ مَشْتُومٌ	وَتَرَى اللَّيْبَ مُحَسَّدًا لَمْ يَجْتَرِمِ
حُسَادُهُ سَيْفٌ عَلَيْهِ صَرُومٌ	وَكَذَلِكَ مَنْ عَظَّمَتْ عَلَيْهِ نِعْمَةً

[Onlar] bir dilberin kumaları gibidirler ki hasetlerinden ve kıskançlıklarından dolayı o yiğide çirkin derler.

[O dilberin] yüzü, karanlıkta ışık saçan dolunay gibi parıldar. Kadınlar ise [ancak o dolunayın etrafındaki] yıldızlardır.

[Sen], kendi itibarı zedelenmesine rağmen insanları karalamayan zeki kimseye haset edildiğini görürsün.

Aynı şekilde kimin malı mülkü bol olursa hasetçileri ona karşı keskin bir kılıç [gibi] olur.

İkinci beyitteki "كَضَرَائِرِ الْحَسَنَاءِ" ifadesinde bir teşbih sanatı bulunmaktadır. Söz söyleyen kadınlar müşebbeh, kumalar ise müşebbeh bih olarak getirilmiştir. *Gibi* anlamına gelen "ك" edatı ise teşbih edatıdır. Bundan dolayı bu örnek, edatı zikredilmesine binâen teşbih-i mürsel, teşbih yönünün zikredilmemesine binâen teşbih-i mücmel türüne dâhil olmaktadır.

Üçüncü beyitteki *ışık saçan dolunay gibi* anlamındaki "الْوَجْهَ يُشْرِقُ كَأَنَّهُ بَدْرٌ مُنِيرٌ" ifadesinde yine teşbih sanatı bulunmaktadır. Burada yüz, karanlıkta parlama bakımından parlak bir aya benzetilmiştir. Tüm öğelerinin bulunması bakımından bu örneği mürsel teşbih olarak değerlendirmek mümkündür. Ayrıca "النِّسَاءُ نُجُومٌ" ifadesi de teşbih sanatı içermektedir. Bu örnek, teşbih edatı ve benzeme yönü içermediğinden dolayı teşbih-i belîğ türüne dâhil olmaktadır.

Beşinci beyitteki *hasetçileri ona karşı keskin bir kılıç olur* anlamındaki "حُسَادُهُ سَيْفٌ عَلَيْهِ صَرُومٌ" ifadesi de teşbih içermektedir. Bu beyitte düşmanlar müşebbeh, kılıç ise müşebbeh bihtir. Keskinlik ise benzeme yönünü oluşturmaktadır. Teşbih edatının zikredilmediği bu örnekte teşbih-i müekked bulunmaktadır.

⁶⁶ Abdullah Gümüşsoy - Mücahit Küçüksarı, "Arap Dilinde İstifhâm Üslubu: Buhârî'nin el-Câmi' u's-Sahîh'i Çerçevesinde Bir İnceleme". *Akif* 52/2 (Aralık 2022), 46.

Kasidede kullanılan bir başka sanat ise istiaredir. Söz konusu sanata örnek olarak şu beyti vermek mümkündür:

فَالنَّاسُ قَدْ صَارُوا بَهَائِمَ كُلُّهُمْ وَمِنَ الْبَهَائِمِ قَائِدٌ وَرَعِيمٌ

İnsanların tamamı hayvanlara dönüşmüş sanki. Hayvanlardan da bir komutan bir lider...

Bu beytin ikinci mısraında istiare-i mekniyye sanatına yer verilmiştir. Hayvanların komutan olması mümkün olmadığından hayvanlar sanki insana benzetilmiş ve onlardan bir lider ve komutan bulunmasından bahsetmek suretiyle istiare sanatına yer verilmiştir.

Kasidede cinas sanatına ve cinasın farklı türlerine de fazlaca yer verilmiştir. Örneğin yedinci beyitte iki kere “جَزَى” fiili, bir kere de bu fiilin mastarı olan “جَزِي” olmak üzere üç kere aynı lafız tekrarlanmıştır. Bu kelimelerin üçü de aynı kökten geldiği için cinas-ı iştikâk türünü oluşturmaktadır.

وَإِذَا جَرِيَتْ مَعَ السَّفِينَةِ كَمَا جَرَى فَكِلَاكُمَا فِي جَرِيهِ مَذْمُومٌ

Ahmakla onun yoluna gidersen ikiniz de bu davranıştan ötürü kınanırsınız.

Bir başka beyitte ise cinas sanatıyla birlikte reddu'l-'acûz 'ale's-sadr sanatlarının aynı anda uygulandığı görülmektedir ki bu ikisine birden cinas-ı reddu'l-'acûz 'ale's-sadr da denilmektedir. Reddu'l-'acûz 'ale's-sadr sanatı, ifadenin başında yer alan bir lafzın, sonda tekrar söylenmesidir.⁶⁷ Aşağıda beyitteki “حريم” kelimelerinin hem ifadenin başında hem de sonunda tekrarlanmasından ötürü bu beyit de cinas-ı reddu'l-'acûz 'ale's-sadr sanatına örnek olarak gösterilebilir.

وَحَرِيمُهُ أَيْضاً حَرِيمُكَ فَاحْمِهِ كَى لَا يُبَاعَ لَدَيْكَ مِنْهُ حَرِيمٌ

Onun kutsalı senin kutsalındır. Onu koru ki onun tarafından da senin bir kutsalın satılmasın!

Devamındaki beyitte de yine “كلمة”, “” ve “كلموم” kelimeleri sayesinde bu iki sanatın iç içe geçtiği görülmektedir.

وَإِذَا اقْتَضَصَتْ مِنْ ابْنِ عَمِّكَ كَلِمَةً فَكُلُّوْمُهُ لَكَ إِنْ عَقِلْتَ كُلُّوْمٌ

Kardeşinden onu yaralayarak öç aldığında, onun yaraları [aşlında] kendi yaralarıdır. Anlayabilirsen eğer...

İki lafız arasındaki anlam ilişkisinin zıtlık dışında bir noktada birleşmesi ve bunların tek bir ifadede kullanılması sanatına murâ'âtü'n-nazîr ismi verilmektedir.⁶⁸ Aşağıdaki beyitte de komutan anlamına gelen “قائد” ve lider anlamına gelen “زعيم” kelimeleri arasında bu türden bir ilişki bulunmaktadır.

فَالنَّاسُ قَدْ صَارُوا بَهَائِمَ كُلُّهُمْ وَمِنَ الْبَهَائِمِ قَائِدٌ وَرَعِيمٌ

İnsanların tamamı hayvanlara dönüşmüş sanki. Hayvanlardan da bir komutan bir lider...

Tıbbâk diye de adlandırılan tezat sanatı icâbî ve selbî olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.⁶⁹ İcâbî tezatta beyaz ve siyah, ağlamak ve gülmek gibi sözlük anlamı olarak

⁶⁷ Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed el-Mu'tez Billâh b. Ca'fer el-Mütevekkil-Alellah el-Abbâsî, *el-Bedî' fî'l-bedî'* (by: Dârü'l-Cil, 1990), 140; Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 363.

⁶⁸ Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Abdillâh b. Hicce el-Hamevî, *Hizânetü'l-'edeb ve ğâyetü'l-'ereb* (Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 2004), 1/293; Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 302.

⁶⁹ Abdul'azîm b. el-Vâhid b. Zâfir İbn Ebi'l-İsba el-'Advânî, *Tahrîrû't-tahbîr fî sinâ'ati's-sî'r ve'n-nesr ve beyân i'câzi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Şeref (Birleşik Arap Emirlikleri: Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, ts.), 112; Muhammed Tasa vd., *Anlatımlı Belâgat*, thk. Tacettin Uzun (Konya, 2017), 198.

birbirine zıt ifadeler kullanılır. Selbî tezatta ise bir fiilin hem olumlu hem de olumsuzunun aynı anda zikredilmesi söz konusudur. Kasidede çokça karşılaşılan bir diğer sanat ise bu tezat sanatıdır. Ancak burada bunlardan yalnızca tezatın iki türüne birer örnek vermekle yetinilecektir.

وَيْلُ الْحَلِيِّ مِنَ الشَّجِيِّ فَإِنَّهُ نَصَبُ الْفُوَادِ بِشَجْوِهِ مَغْمُومٌ

Dertsiz olan derdi olanı anlamaz ki! Çünkü yorgundur onun gönlü, derdiyle kederlidir.

Söz konusu beytin ilk mısraında الْحَلِيِّ ve الشَّجِيِّ anlamca zıt olan iki kelimedir. Bu bakımdan yukarıda verilen örnek îcâbî tezat türüne bir örnektir.

Aşağıdaki beyitte ise “تقول” ve “لا تقول” fiilleri arasında selbî tezattan istifade edilmektedir.

لَا تَقُولُ مَقَالَاتِي وَتَقُولُ مَا وَلِسَانٌ ذَا طَلْقٍ وَذَا مَكْظُومٌ

Sen de (dertsiz kişi) [tutmuş bana] “neyin var da benim gibi açık sözlü olmuyorsun ve içine kapanyorsun” diyorsun.

وَالْأَحْمَقُ الْمَرْزُوقُ أَعْجَبُ مَنْ أَرَى مِنْ أَهْلِهَا وَالْعَاقِلُ الْمَحْرُومُ

Dünya ehli içinde gördüklerimin en tuhafı ise bolluk içindeki ahmak kimse ve yokluk içindeki akıllı kimsedir.

Bu beyitte “الأحمق” ve “العقل” kelimeleri arasında anlamca bir zıtlık ilişkisi bulunmaktadır. Aynı şekilde الْمَرْزُوقُ ve الْمَحْرُومُ kelimeleri de zıt anlamlı kelimelerdir. Bu beyitte aralarında zıtlık ilişkisi bulunan ikişer kelime olduğundan mukâbele sanatı kullanılmıştır.

Kasidede tespit edilen bir diğer sanat da sıfatların art arda sıralanması şeklinde uygulanan⁷⁰ tensîku's-sıfat sanatıdır. Şair bu beytinde söz konusu liderlere dair körlük, dilsizlik ve onlardan bir fayda beklenmemesi şeklinde üç sıfat sıralamıştır.

عَمِي وَبِكُمْ لَيْسَ يُرْجَى نَفْعُهُمْ وَزَعِيئُهُمْ فِي النَّائِبَاتِ مُلِيمٌ

Kördür [o insanlar], dilsizdir. Bir fayda umulmaz onlardan. Liderleri ise felaket zamanlarında azarı hak edendir.

Sonuç

Arap edebiyatı tarihinde nahiv ilmini ortaya koyan âlim olması bakımından oldukça önemli bir yere sahip olan Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin şairlik yönü üzerinde yeterince durulmamıştır. Kendisine bir divan nispet edilen Ebü'l-Esved'in bu divanı günümüze ulaşmasa da ona nispet edilen şiirlerin sayısı az değildir. Bir hikmet şiiri olan ve özellikle de kasidenin mihveri olarak görülebilecek olan dokuzuncu beyti dilden dile nakledilerek adeta bir darbimesel haline gelmiş el-Kasîdetü'l-Mîmiyyesi bu bağlamda incelenmiştir.

Mevcut kaynaklara bakıldığında öncelikle söz konusu kasidenin Ebü'l-Esved'e nispeti konusunda birtakım ihtilaflar görülmüştür. Celâleddîn es-Süyûtî ve Abdülkâdir el-Bağdâdî kasidenin tamamını zikrederek, kasideyi Ebü'l-Esved ed-Düelî'ye nispet etmişlerdir. el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, Buhturî, İbn Abdirabbih el-Endelüsî, Ebü'l-Ferec el-İsfehânî, el-Merzûbânî, Zemahşerî, Yâkut el-Hamevî, el-Âmidî gibileri yalnızca meşhur beyti, el-Mütevekkil el-Leysî'ye nispet ederek aktarmaktadırlar. Sîbeveyhî, İbn Ya'îş el-Halebî

⁷⁰ Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed b. Abdi'd-Dâim el-Kureşî et-Teymî el-Bekrî en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fûnûni'l-edeb* (Kahire: Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 1423), 7/131; Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 428.

ve İbn Mâlik et-Tâî gibi isimler yine yalnızca meşhur beyti Ahtal'a nispet etmektedirler. Bunun dışında dokuzuncu beyti İbnu'l-Muzaffer el-Hâtimî Sâbık el-Berberî'ye, İbn 'Asâkir ise et-Tırmîh'a nispet etmektedir. Başka şairlere yapılan nispetlerin ortak noktası darbimesel haline gelmiş dokuzuncu beytini kullanmaları hatta bazılarının söz konusu beyitlerin öncesi ve sonrasında başkaca beyitleri zikretmeleridir. Kasidenin tamamının başka bir şaire nispeti söz konusu olmamış ve buradan hareketle Ebü'l-Esved'e nispet edilmesinin daha doğru olduğu tespit edilmiştir.

Kaside içerik olarak incelendiğinde, hikmetli sözler aracılığıyla okuyucuyu ya da muhatabı doğru ve iyi olana yönlendirme, kötü olandan uzak tutma amacı ile yazıldığı görülmüştür. Cimrilik, cömertlik, kıskançlık, eleştiri gibi hem bireysel hem de toplumsal tarafı olan olguların, hikmet şairi Ebü'l-Esved tarafından başarılı bir şekilde işlendiği söylenebilir. Ebü'l-Esved'in kaside formunda kaleme aldığı bu şiiri isminden de anlaşılabilir üzere mîm kafiyesinde ve 30 beyit olarak yazılmıştır. Ridf harfleri vâv ya da yâ olarak tercih edilmiştir. Şiirde tercih edilen aruz ise kâmil bahridir. Şiirde kullanılan bahrin Arap şiirinde en çok tercih edilen bahirlerden olması, aynı şekilde ridf harflerinin de şiirlerde kullanılma sıklığı fazla olan ridf harflerinden seçilmesi göz önünde bulundurulduğunda şairin geleneksel kaside anlayışının dışına çıkmadığı ve geleneğe hâkim bir şair olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

Şiirde genellikle fasih ve anlaşılır kelimeler kullanılmıştır. Bunun yanında kelime tercihleri sarf kurallarına, cümle tercihleri ise nahiv kurallarına uygun olarak yapılmıştır. Kısacası gerek cümle gerekse kelimelerde okuyucunun muhtevayı kesin olarak anlaması sağlanmıştır. Kasidenin, bu hususiyetleri bakımından da bazı eleştirmenlerin iyi şiirde olmasını gerekli gördükleri özellikleri taşıdığı görülmektedir.

Kasidede kullanılan inşâî cümlelerde çoğunlukla emir ve nehiy sîgaları tercih edilmiş; istifham üslubuna da bir yerde yer verilmiştir. Ayrıca kasidenin edebî sanatlar bakımından zengin olduğunu söylemek mümkündür. Ebü'l-Esved, şiirini okuyucusuna etkili bir şekilde sunabilmek için beyan üsluplarından ve bedî' sanatlarından yeterince yararlanmış. Beyan üsluplarından teşbih ve istiare; bedî' sanatlarından da cinas, tezat, tensîku's-sıfat, murâ'âtu'n-nazîr, reddu'l-'acûz 'ale's-sadr gibilerine yer verildiği tespit edilmiştir.

Kaside muhteva, dil ve şekil özellikleri açısından değerlendirmeye tabi tutulduğunda nahiv ilminde önemli bir alim olan Ebü'l-Esved'in aynı zamanda geleneksel şiir anlayışına sahip ve şiir söylemeye hâkim bir şair olduğu ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz Ebü'l-Esved'in diğer şiirlerini tespit ederek incelemek bu iddiayı desteklemek açısından önem arz edecektir. Bu bağlamda çalışmamızdan hareketle Ebü'l-Esved'in şairliğini ve diğer muhtevalardaki şiirlerini tematik ve teknik olarak irdeleyecek yeni çalışmaların ortaya çıkması ümit edilmektedir.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul ederler / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar Katkıları/Author Contributions: Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: SM (%50), AEB (%50) Veri toplanması / Data collection: SM (%50) AEB (%50) Veri Analizi / Data Analysis: SM (%50), AEB (%50) Makalenin Yazımı / Writing up: SM (%50) AEB (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision: SM (%50), AEB (%50).

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that have no competing interests.

Kaynakça

- Arslan, Adnan. "Abbasi Şairi Ebû Firâs'ın Şiirlerinde Hikmet". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 10/1 (2023), 45-60. <https://doi.org/10.33718/tid.1252203>
- Arslan, Adnan. "Abbasi Şairi İbnü'r-Rûmî Divanında Ahlakî Tespit Ve Tavsiyeler". *Akif* 53/2 (Aralık 2023), 248-260. <https://doi.org/10.51121/akif.2023.43>
- 'Askerî, Ebû Hilâl. *Cemheratü'l-emsâl*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm - Abdu'l-Mecîd Katâmiş. Beyrut: Dârü'l-Cil, 2. Basım, 1988.
- Aslan, Ahmet. "Sabık el-Berberî'nin Hayatı ve Ömer b. Abdülaziz'e Yazdığı Nasihat İçerikli Kasidesi." *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2016), 143-163.
- Bâ Mahrame, et-Tayyib. *Kılâdetü'n-nahr fî vefeyâti 'ayâni'd-dehr*. Cidde: Dârü'l-Minhâc, 2008.
- Bağdâdî, Abdülkâdir b. Ömer b. Bâyezîd. *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi Lisâni'l-'Arab*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 4. Basım, 1997.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *et-Târîhu'l-kebîr*. thk. Muhammed b. Salih b. Muhammed ed-Debbâsî. Riyad: en-Nâşir el-Mütemeyyiz li't-Tıbâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 2019.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Muhammed Züheyr en-Nâsır. Beyrut: Dârü Tavki'n-Necât, 1422.
- Buhturî, Ebû Ubâde el-Velîd. *Hamâse*. thk. Muhammed İbrahim Huvver - Ahmed Muhammed Ubeyd. Abu Dabi: Hey'etü Ebû Dabî li's-Sekâfe ve't-Türâs, 2007.
- Bulut, Ali. *Belâgat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Çuhadar, Mustafa. "Fesahat." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/423-424. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Dereli, Muhammed Vehbi. "Mu'allâka Sahibi Müslüman Şair Lebîd B. Rabî'a ve Divânındaki Fahr Temalî Şiirleri." *Bilimname* 41/1 (2020), 485-514. <https://doi.org/10.28949/bilimname.675417>
- Düelî, Ebü'l-Esved. *Divânu Ebi'l-Esved*. thk. Abdülkerim ed-Düceylî. Bağdad: Şeriketü'n-Neşr ve't-Tıbâ'ati'l-'Irâkiyyeti'l-Mahdûde, 1954.
- Düelî, Ebü'l-Esved Zâlim b. Amr b. Sufyân b. Cendel. *Divânü Ebi'l-Esved ed-Düelî*. thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn. Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1998.
- Dûsirî, Mâcid b. Merzûk b. Abdillâh. *el-Hikme fî şî'ri Şevkî*. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Arap Dili Fakültesi, Edebiyat Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Ebû Ubeyd, Ahmed b. Muhammed el-Heravî. *el-Ğarîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-hadîs*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Mekke: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1999.
- Ebû Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn. *Kitâbü'l-emsâl*. thk. Abdulmecîd Kutâmiş. Dimeşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1980.
- Elmalî, Hüseyin. "Kaside." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/562-564. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Emîn, Ahmed. "Arap Edebiyatında Hikmet". çev. Zeynep Arkan. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2012), 213-227. <https://doi.org/10.17335/suifd.72051>
- Ezdî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen İbn Düreyd. *Cemheratü'l-luğa*. thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî. Beyrut: Dârü'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî. *Tehzîbü'l-luğa*. thk. Muhammed 'İvad Mur'ib. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 2001.
- Ferâhîdî, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed. *el-Cümel fi'n-nahv*. thk. Fahrüddîn Kabâve. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 5. Basım, 1985.
- Ferâhîdî, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-'ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrahim es-Sâmerrâî. Beyrut: Dârü Mektebeti'l-Hilâl, ts.
- Göçemen, Yakup. "Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın Hayatı ve Dönem Çerçevesinde Muallakasında Hikmet". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2016/2), 67-105.
- Gümüşsoy, Abdullah - Küçüksarı, Mücahit. "Arap Dilinde İstifhâm Üslûbu: Buhârî'nin El-Câmi'u's-Sahîh'i Çerçevesinde Bir İnceleme". *Akif* 52/2 (Aralık 2022), 40-56.

- <https://doi.org/10.51121/akif.2022.21>
- Gündüz, Muhammed Recai. "Bir Zühd Şairi Olarak Ebu'l-Esved ed-Düeli". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/4 (2017), 226-243.
- Hamevî, Yâkût. *Mu'cemü'l-büldân*. Beyrut: Dârü Sâdır, 1995.
- İbn Abdirabbih, Ebû Ömer Şehâbeddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih b. Habîb el-Kurtubî el-Endelüsî. *el-'İkdü'l-ferîd*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404.
- İbn 'Asâkir, Ebü'l-Kasım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin. *Târîhu Dımaşk*. thk. Muhibuddîn Ebu Saîd Ömer b. Ğarâme el-'Ümravî. Dımaşk: Dârü'l-Fıkr li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1990.
- İbn Ebi'l-İsba, Abdul'azîm b. el-Vâhid b. Zâfir el-'Advânî. *Tahrîrüt-tahbîr fî sinâ'ati's-şir ve'n-nesr ve beyân i'câzî'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Şeref. Birleşik Arap Emirlikleri: bsy; Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, ts.
- İbn Hacer el-'Askalânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed. *Takrîbü't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Dımaşk: Dârü'r-Reşîd, 1986.
- İbn Hicce el-Hamevî, Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Abdillâh. *Hizânetü'l-edeb ve ğâyetü'l-ereb*. Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 2004.
- İbn Mâlik et-Tâî, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn. *Şerhü't-Teshîl*. thk. Abdurrahman es-Seyyid - Muhammed Bedebi el-Mahtûn. Kahire: Hicr li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân, 1990.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dârü Sâdır, 4. Basım, 1414.
- İbn Ya'îş, Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Ya'îş b. Alî b. Ya'îş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî. *Şerhü'l-Mufassal*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İbnu'l- Mu'tez, Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer el-Mütevekkil-Alellah el-Abbâsî. *el-Bedi' fi'l-bedi'*. by: Dârü'l-Cil, 1990.
- İbnu'l-Muzaffer el-Hâtimî, Muhammed b. el-Hasan. *Hilyetü'l-muhâdara fî sinâ'ati's-şir*. thk. Cafer el-Kitânî. Bağdat: Dârü'r-Reşîd li'n-Neşr, 1979.
- İbnu's-Sâ'î. *ed-Dürrü's-semîn fî esmâ'i'l-musannifîn*. thk. Ahmed Şevkî Binbîn - Muhammed Sa'îd Haneşî. Tunus: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2009.
- İpek, Muhammed Selim. "Arap Şiirinde Hikmet Esintileri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/41 (2015), 173-180. <https://doi.org/10.17719/jisr.20154115008>
- İsfehânî, Ebü'l-Ferec. *el-Eğânî*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dârü Sâdır, 3. Basım, 2008.
- Kabeş, Ahmed. *Mucemü'l-hikem ve'l-Emsâl fi's-şir'i'l-Arabî*. Dımaşk: Dârü'r-Reşîd, 3. Basım, 1985.
- Kazvîni, Hatîb. *el-İzâh*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985.
- Kızıklı, Zafer. "Ebu'l-Esved ed-Düeli'nin Arap Gramer Tarihindeki Yeri ve Önemi". *Dini Araştırmalar Dergisi* 9/25 (Mayıs-Ağustos 2006), 265-280.
- Kutluer, İlhan. "Hikmet." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/503-511. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Matlûb, Ahmed. *Mu'cemü mustalahâti'n-nakdi'l-Arabıyyi'l-kadîm*. Beyrut: Mektebetü Lübnan Nâşirûn, ts.
- Merzubânî, Ebû Ubeydillâh Muhammed b. İmrân b. Mûsâ b. Saîd. *Mu'cemü's-şu'arâ*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1982.
- Muhammed Abdurrahman Mahmud. "Şi'rü'l-hikme ve'z-zühd fî asri't-Tavâif". *Mecelletü Külliyyeti'l-İmâmî'l-A'zami'l-Câmi'a* 18 (2014), 69-112.
- Mohammadi, Sabriye. *Ebû Hilâl El-Askerî ve Esmâu Bakâye'l-Eşyâ İsimli Sözlüğü*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Nuveyrî, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed b. Abdi'd-Dâim el-Kureşî et-Teymî el-Bekrî. *Nihâyetü'l-ereb fî fünûni'l-edeb*. Kahire: Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 1423.
- Safedî. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâs, 2000.
- Sarrâf, Vürûd Velîd Hamûd Hüseyin. *Eş'ârü'l-hikme fî Dîvânî'l-hamase li Ebî Temmâm*. Kufe:

- Kufe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Seâlibî, Ebû Mansûr. *el-İcâz ve'l-icâz*. Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân. 2023.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Şerhü şevâhidi'l-Muğnî*. Beyrut: Lecnetü't-Türâsi'l-'Arabî, 1966.
- Selâme, Yüsrî Muhammed. *el-Hikme fi şiri'l-Mütenebbî*. İskenderiyye: Dârü'l-Vefâ li-Dünya't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 2009.
- Sîbeveyhî, Ebû Bişr Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 3. Basım, 1988.
- Sirâcuddîn Muhammed. "el-Hikme fi şiri'l-'Arabî." Beyrut: Dârü'r-Râtibi'l-Câmi'iyye. ts.
- Şâvî, Muhammed b. Sâlih. *Hikem Muhtârât min 'Uyûnu's-şir ve'l-Edeb*. Riyad: el-Alûka, 2012.
- Şimşek, Sultan. "Arap Edebiyatında Hikmet Türüne Bir Örnek Olarak Hikem-i Atâiyye ve Edebî Özellikleri." *Tarih Okulu Dergisi* 31 (2017), 275-295. <https://doi.org/10.14225/Joh1116>
- Şübber, Cevâd. *Edebü't-Taff ev Şu'arâü'l-Hüseyn mine'l-karni'l-evveli'l-hicrî hatte'l-karni'r-râbi'a 'aşer*. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 1969.
- Tasa, Muhammed vd. *Anlatımlı Belâgat*. ed. Tacettin Uzun. Konya, 3. Basım, 2017.
- Üveys, Muhammed. *el-Hikme fi şiri'l-'Arabî fi'l-'asri'l-'Abbâsî*. Kahire: Mektebetü'l-Anglu'l-Mısıryye, 1986.
- Yemânî, Nûf bint Muhammed Ali. *el-Hikme fi şiri Ebi'l-Bekâ er-Rundî el-bünye ve'd-delâle*. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi, Edebiyat Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 1437.
- Yüksel, Azmi. "Ahtal." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/183-184. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Zehebî, Şemsüddîn. *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnâvût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1985.
- Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Amr b. Ahmed. *el-Müstaksâ fi emsâli'l-'Arab*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2. Basım, 1987.
- Ziriklî, Hayrüddîn. *el-A'lâm*. Beyrut: Dârü'l-'İlm li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.